

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI

“BANK XISOBI VA AUDIT” KAFEDRASI

«TIJORAT BANKLARI FAOLIYATI TAHLILI» FANIDAN

MA'RUZA MATNLARI TO'PLAMI

*Tuzuvchilar: prof. T. Karaliev
i.f.n., dots. O. Sattarov
i.f.n., dots. I. Sayfiddinov*

Toshkent-2014

1-bob. Bank faoliyati tahlili fanining predmeti, maqsadi va vazifalari.

1.1. Bank faoliyati tahlilining asoslari va ahamiyati.

1.2. Bank faoliyati tahlili fanining maqsad va vazifalari.

1.3. Bank faoliyati tahlilining shakllari.

1.1. Bank faoliyati tahlilining asoslari va ahamiyati.

Har qanday jarayonning keyingi taqdiri uni har tomonlama chuqur tahlil etilishiga asoslanadi. Ayniqsa iqtisodiy jarayonlarning takomillashuvi va rivojlanishini iqtisodiy tahlilsiz tasavvur etish mumkin emas.

Bozor iqtisodiyoti davrida banklar Prezidentimiz ta'kidlab o'tganlaridek iqtisodiyotning qon tomirlari hisoblanar ekan, ular faoliyatini tartibga solish, muvofiqlashtirish muhim masalalardan bir bo'lib qolaveradi. Chunki, banklar iqtisodiyotda kredit munosabatlari va hisob-kitoblarda vositachi vazifasini bajarar ekan, barcha iqtisodiy sub'ektlarning barqaror faoliyat yuritishi bank tizimining barqarorligi bilan chambarchas ravishda bog'liq bo'lib qoladi. Banklar ish yurituvchilar faoliyatining uzluksizligini ta'minlash maqsadida ularni doimiy ravishda kredit mablag'lari bilan ta'minlab turadilar. Bundan tashqari barcha iqtisodiy sub'ektlar o'rtasidagi hisob-kitoblar banklar orqali amalga oshiriladi. Shunday ekan, iqtisodiy munosabatlarning barqarorligi va samaradorligini bank faoliyatisiz, uning barqaror rivojisiz amalga oshirish mumkin emas.

Banklar barqaror va samarali faoliyat yuritmasa uning mijozlari o'z faoliyatini uzluksizligini ta'minlashning iloji bo'lmay qoladi. Mijozlar faoliyati ko'p jihatdan banklarning likvidiligi, to'lov qobiliyati va samarali faoliyat yuritishiga bog'liqdir.

Bugungi kunda dunyo hamjamiyatini qamrab olgan, 2008 yilda boshlangan jahon moliyaviy - iqtisodiy inqirozining asosiy sabablaridan biri sifatida, - "...banklar likvidligi, ya'ni to'lov qobiliyatining zaifligi bilan bog'liq muammoning keskinlashuvi, kredit bozoridagi tanglik, sodda qilib aytganda, pul mablag'larining etishmasligi bilan izohlanadi"¹.

Yuqorida bildirilgan fikrlarning barchasi Banklari faoliyati bilan butun iqtisodiy jarayonlarning uzluksiz ravishda bog'liqligini bildiradi.

Shunday ekan, Banklari faoliyatini izchil, chuqur va ilmiy asoslangan ravishda uzluksiz tahlil etib borish, ular faoliyatining barqarorligini ta'minlash muhim iqtisodiy masalalardan bir bo'lib qolaveradi va ulkan ahamiyat kasb etadi.

Bank faoliyatini tahlil etish uchun bank faoliyati bilan bog'liq bo'lgan barcha iqtisodiy jarayonlarni har tomonlama chuqur his etmoq, anglamoq zarur bo'ladi. Buning uchun esa eng avallo bankning mohiyati, bajaradigan vazifalari, ushbu vazifalarni bajarish asoslari, usullari, xullas, butun bank faoliyatiga tegishli jarayonlarni his etmoq lozim. Bank faoliyatini yuritish uchun lozim bo'lgan mablag'lar va ularning manbalari, o'z mablag'lari hamda majburiyatlari tarkibi,

¹ И.Каримов Жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. Т. "Ўзбекистон", 2009 й. 8-бет.

ular o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlash masalalari, ushbu mablag'larni samarali yo'naltirish, bankning likvidligi, to'lov qobiliyatini ta'minlash asoslari kabilar chuqur o'rganilmog'i zarur.

Yuqorida bildirilgan fikrlarni umumlashtirgan holda, Bank faoliyati tahlili fanining predmeti, bank faoliyatini o'zida aks ettiruvchi iqtisodiy jarayonlarni uzsluksiz ravishda o'rganishdan iboratdir.

Bank faoliyati tahlili fani banklarda muomaladagi bo'sh mablag'larni o'ziga jalb etish, o'z mablag'larini to'plash va boshqarish, jamlangan passivlarning aktiv operatsiyalarga joylashtirish, aktivlarni boshqarish daromad va xarajatlarni shakllantirish hamda mijozlarga bank xizmatlarini ko'rsatish bilan bog'liq bo'lgan iqtisodiy jarayonlarni o'rganadi.

Har qanday tahlil kabi, Banklari faoliyati tahlil jarayonida birinchidan haqiqiy holat o'rganiladi, ikkinchidan haqiqiy holat normativ ko'rsatkichlar bilan taqqoslanadi uchinchidan olingan natijalarga ta'sir etuvchi omillar va ular ta'sirining bank faoliyatiga ta'siri tahlil qilinib faoliyatni yanada takomillashtirish yuzasidan bank boshqaruviga takliflar tayyorlanadi. Shunday ekan, Bank Boshqaruvi tomonidan bank faoliyati samaradorligini oshirish uchun qabul qilinadigan qarorlari albatta bank faoliyati tahlil natijalariga asoslanadi. Qabul qilingan qarorlarning samarasi faoliyat tahlil natijalarining nechog'lik to'g'riligiga proporsional ravishda bog'liqdir.

Bank faoliyati tahlilining asoslari bo'lib, quyidagilar hisoblanadi:

- birinchidan, bank balansi ma'lumotlari (1-ilova);
- ikkinchidan bank daromad va xarajatlari (moliyaviy natijalar) balansi (2-ilova);
- uchinchidan bank buxgalteriyasi analitik va sintetik hisob raqamlari ma'lumotlari (hisobvaraqlar rejasi 3-ilova);

Bank faoliyatining o'ziga xos xususiyatlardan bir bo'lib, banklarda kunlik balans hisobotlari tuziladi. Har bir ish kuni oxirida, bankning har bir filiali tomonidan balans tuziladi va u Respublika Boshqaruvi tomonidan umumlashtiriladi. Bu holat bank faoliyatini tezkor ravishda tahlil qilib borish imkoniyatini yaratadi.

Bankning daromadlari va xarajatlari balans ma'lumotlariga asosan uning daromadlari manbalari, miqdori, xarajatlarining turlari va hajmi hamda faoliyat samaradorligi tahlil qilinadi.

Bank faoliyatini operativ (tezkor) tahlil qilishda analitik va sintetik hisob raqamlar oboroti va qoldig'idan foydalanadi. Shunday ekan, 1,2,3 ilovalarda keltirilgan ma'lumotlar bank faoliyatini tahlil qilishning asosini tashqil etadi.

1.2. Bank faoliyati tahlilining maqsad va vazifalari.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida har qanday faoliyat yurituvchi korxona faoliyati tahlilidan asosiy maqsad faoliyat samaradorligi oshirishdan iboratdir.

Bank faoliyati tahlilining amalga oshirishdan ham bosh maqsad bo'lib, bank faoliyati samaradorligini oshirishga erishishdan iboratdir.

Bank faoliyati natijasida olinadigan sof foydaning miqdori oshishini ta'minlash, omonatchilar va kreditorlarning ishonchini qozonish va bank aktsionerlariga to'lanadigan dividendlar miqdorini oshirib borish uchun bank faoliyati domiy va uzluksiz ravishda tahlil qilib borilishi lozim.

Bosh maqsadga erishish uchun bank faoliyatining barcha jihatlarini uzluksiz ravishda tahlil etilishi, uning natijalari to'g'ri va aniq talqin qilingan holda Bank Boshqaruviga xulosa chiqarish va qaror qabul qilish uchun muntazam ravishda taqdim etib borilmog'i lozim. Bank strategiyasini belgilash, Bank Boshqaruvi, Kuzatuv kengashi va Aktsionerlarning umumiy yig'ilishi qarorlari ham bank faoliyati tahliliga asoslanadi va ushbu qabul qilingan qarorlar samaradorligini belgilab beradi.

Bank faoliyati tahlilining bosh maqsadiga erishish uchun quyidagilarga e'tibor qaratiladi:

birinchidan bank kreditlari va omonatchilarining manfaatlarini himoyalash. Ma'lumki, Banklari faoliyatining o'ziga xos xususiyatlaridan biri bo'lib, ular faoliyatini yuritish uchun zurur bo'lgan mablag'larning asosiy qismini qariyb 70-85 foizini bank kreditorlari va omonatchilarining mablag'lari tashqil etishi hisoblanadi. Shunday ekan, kreditorlar va omonatchilar manfaatlari bankning manfaatlari bilan uyg'unlashgan tarzda faoliyat yuritilishi lozim. Omonatchilar o'zlarining bankga ishonib topshirgan mablag'larini va ular uchun to'lanishi lozim bo'lgan foiz shaklidagi daromadlarini o'z vaqtida va to'liq qaytarib olishlari kreditorlar ham bankdagi mablag'laridan qonun doirasida foydalanish imkoniyalariga ega bo'lmog'i zarur. Bunga erishish uchun esa, bank faoliyati uchun kreditorlari va omonatchilari manfaatlarini nuqtai nazaridan uzluksiz ravishda tahlil etilib borilishi lozim. Bunda doimiy ravishda kreditorlar va omonatchilarning talablarini o'z vaqtida va to'la-to'kis bajarmoq uchun etarli miqdorda mablag'lar bo'lishi talab etiladi. Buning uchun bankning to'lov qobiliyati uning omonatchilari va kreditorlari talablarini qondirish maqsadida doimiy ravishda tahlil qilinishi talab etiladi.

ikkinchidan, bank oborotiga chetdan jalb etilgan va bankning o'z mablag'laridan samarali foydalanishi. Ushbu maqsadga erishish uchun albatta, doimiy ravishda chetdan jalb etilgan va o'z mablag'lari dinamikasi va barqarorligi nuqtai nazaridan tahlil etilishi talab etiladi. Shu bilan birga, ushbu mablag'lar qaysi maqsadlarni amalga oshirish uchun yo'naltirilganligi va natijada ulardan qay darajada samara olinishi kuzatib boriladi. Chetdan jalb etilgan va o'z mablag'laridan samarali foydalanish uchun bankning yangi xizmatlarini joriy etish va uning bozor sharoitida raqobatbardoshligini oshirib borish yo'llarini izlash talab etiladi. Bank faoliyati tahlili natijasida chetdan jalb etilgan va o'z mablag'larini samarali foydalanish yo'llari aniqlanadi va u faoliyatga tadbiriq etiladi.

uchinchidan, bank resurs bazasining barqarorligini ta'minlash va ularni oqilona boshqarish. Bank oborotiga jalb etiladigan resurslar tahlili natijasida uning barqarorligini ta'minlash yuzasidan chora-tadbirlar belgilanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida har qanday Banki oborotga jalb etilgan mablag'larning kam xarajat talab etilishi va ushbu resurslarning bank oborotida imkon darajasida uzoq muddat

xizmat qilishini istaydi. Barqaror resurslar albatta barqaror daromad manbai hisoblanadi. Bundan tashqari bank oborotiga jalb etilgan resurslarni oqilona boshqarish ham bankning samarali va xavfsiz faoliyatini tashqil etishning asosi hisoblanadi. Bank faoliyati tahlili asosida resurslar va bank aktivlari o'rtasida mutanosiblikga erishiladi. Bank resurslari muddat va hajm jihatidan aktiv operatsiyalarga yo'naltirilishi muvofiqlashtiriladi. Natijada bank resurslaridan samarali foydalanishning optimal variantlari ishlab chiqiladi.

to'rtinchidan, Markaziy bank tomonidan o'rnatilgan iqtisodiy normativlarning bajarilishini ta'minlash.

O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risidagi Qonunning 50-moddasiga muvofiq Markaziy bank moliya-bank tizimi barqarorligini saqlab turish, omonatchilar va kreditorlarning manfaatlarini himoyalashni ta'minlash maqsadida banklar, kredit uyushmalari va garovxonalar faoliyatini tartibga soladi hamda nazorat qiladi.

Ushbu qonunning 52- moddasiga muvofiq Markaziy bank banklar uchun majburiy bo'lgan iqtisodiy normativlarni, shu jumladan;

- kapitalning monandlik koeffitsientini;
- bir qarz oluvchi yoki bir-biriga daxldor qarz oluvchilar guruhiga tavakkalchilikning eng ko'p miqdorini;
- yirik kredit tavakkalchilik va investitsiyalarning eng ko'p miqdori;
- likvidlilik koeffitsientlari;
- aktivlarni tasniflash va baholashga doir talablarni, shuningdek bunday tasniflar asosida bankning operatsiya xarajatlari jumlasiga kiritiladigan chegirmalardan shubhali va umidsiz qarzlarga qarshi tashqil etiladigan zaxiralarni shakllantirishni;
- qarzlarga doir foizlarni hisoblab chiqarish va ularni bank daromadlari hisobvarag'iga kiritishga doir talablarni;
- ochiq valyuta mavqei limitlarini belgilaydi.

Ushbu normativlarning doimiy ravishda bajarilishini ta'minlash uchun bank faoliyati uzluksiz ravishda tahlil qilib borilishi talab etiladi.

Albatta normativlar bank tizimining barqarorligini ta'minlashga qaratilgan. Normativlar bajarilishining ta'minlanmasligi bank faoliyatini xavflilik darajasini oshiradi. Bank boshqaruvi normativlarga rioya etilishi yuzasidan tezkor ma'lumotlarga ega bo'lishlari va uni, ta'minlash uchun chora-tadbirlar belgilash imkoniyatiga ega bo'lishlari kerak;

beshinchidan, bank aktivlarini tarkibini va sifatini to'liq nazorat qilib borish.

Bank aktivlari holati, dinamikasi, samaradorligi kabi masalalar doimiy ravishda tahlil etilmog'i lozim. Shu bilan birga aktivlarning likvidlili, daromadlili va rikslilik darajasi tahlili faoliyat muvaffaqiyatining garovi hisoblandi. Bank aktivlarining uning passivlari bilan mutanosibligini ta'minlash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham bank aktivlari uning xodimlari, auditorlar va markaziy bank tomonidan o'rganilib, tahlil qilib borishning davr talabi bo'lib qoladi.

Bank faoliyati tahlili bank aksionerlari uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa bankning Kuzatuv kengashi tomonidan ham Boshqaruv faoliyatini muvofiqlashtirishda tahlil natijalaridan keng foydalaniladi.

Oltinchidan, bank likvidliligi va to'lov qobiliyatini doimiy ravishda ta'minlanishiga erishish.

Bankning likvidligi deganda uning majburiyatlarini o'z vaqtida va to'laqonli ravishda bajara olish imkoniyatlari tushuniladi. Bank omonatchilari va kreditorlari oldidagi majburiyatlarini o'z vaqtida hamda to'la-to'kis bajarilishi uchun doimiy darajada likvid mablag'larga ega bo'lishlari talab etiladi. Bu o'z navbatida mijozlar tomonidan bankka nisbatan ishonchini mustahkamlaydi.

Bankning to'lov qobiliyati, uning mijozlar tomonidan topshiriqlarni tezkor ravishda ta'minlash, imkoniyatlari tushuniladi. Shunday ekan, bank aktivlarini likvidlilik va to'lov qobiliyati nuqtai-nazaridan tahlil etilishi faoliyat samaradorligini ta'minlash asoslaridan bir bo'lib hisoblanadi.

Ettinchidan bank daromadlari va xarajatlarining optimal miqdorini aniqlash. Har qanday tijorat tashqilotlari kabi Banklari faoliyatining maqsadi ham maksimal miqdorda foyda olishdan iboratdir. Shuning uchun ham bank daromadlari va xarajatlarini tarkibiy jihatdan va uning sof rentabellik darajasini tahlil qilish asosiy maqsadlardan bir bo'lib qoladi. Yuqori daromad olish uchun olinadigan daromad manbalari, har bir daromad keltiruvchi aktivlar hamda bank xizmatlari turlarini o'rganish va yuqori daromad keltiruvchi sohalarni aniqlab borish zarur. Shu bilan birga bank xarajatlari tarkibini o'rganish natijasida ma'lum xarajatlarni tejash imkoniyatlarini aniqlash ham faoliyat samaradorligini oshirish imkoniyatlarini aniqlash, bank faoliyati tahlilining maqsadlaridan hisoblanadi. Ma'lumki, daromadlilik va bankning likvidliligi bir-birlari bilan qarama-qarshi ko'rsatkichlari hisoblanadi. Shunday ekan, daromadlilik va likvidlilik o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlash ham faoliyat tahliliga asoslanadi.

Sakkizinchidan, bank qimmatbaho qog'ozlarining jozibadorligini ta'minlashga erishish. Banki o'z mablag'larining ko'payib borishi asosan uning aktsiyalarini sotishdan tushgan mablag'lar hisobiga amalga oshiriladi. Aktsiyalarning sotilishi esa uning jozibadorligiga bog'liqdir. Qaysi Bankining aktsiyalari uning sohiblariga ko'p daromad keltirsa, unga bo'lgan talab ortib boradi. Bu hol o'z navbatida ushbu aktsiyalarning jozibadorligini ta'minlaydi. Ayniqsa jahon moliyaviy-iqtisodiy krizisi davrida bank barqarorligini ta'minlashda uning kapitallarining miqdori oshib borishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bank aktsiyalarining qanchalik ko'p miqdorda sotilishini ta'minlash ham, uning faoliyatini uzluksiz ravishda har tomonlama tahlil etilishini talab etadi.

To'qqizinchidan, Bank imidjini oshirishdan iborat. Bank imidji, uning jamiyatdagi, mamlakatdagi obro'si, erishilgan muvaffaqiyatlar bilan chambarchas ravishda bog'liqdir. Erishilgan obro'-e'tibor albatda uning faoliyat barqarorligi, mijozlarga ko'rsatilgan xizmat turlarining sifati, tezkorligi va to'laqonligi bilan belgilanadi. Bular esa o'z navbatida bank faoliyatini doimiy ravishda to'liq tahlil etish va undan to'g'ri xulosalar chiqarish bilan bog'liqdir.

Yuqorida qayd etilgan maqsadlarga erishish bank faoliyati tahlilining qo'yidagi vazifalariga bog'liqdir.

1. Butun bank faoliyati va uning ayrim yo'nalishlari bo'yicha faoliyat tahlilining natijalarini to'la-to'kis ravishda yoritish.

2. Bank faoliyati to'g'ri tahlil etilishi natijasida bank faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar va ularning ta'siri natijalarini chuqur o'rganish.

3. Erishilgan natijalarni baholash va ular to'g'risida to'g'ri xulosalar tayyorlab kelgusida optimal qarorlarni qabul qilish uchun bankning boshqaruv organlariga taqdim etish.

Xulosa qilib aytganda, bank faoliyatining samaradorligi asosan uning faoliyatini har tomonlama to'liq tahlil etilishi, natijalari o'rganilishi, istiqboldagi rejalar tahlil natijasida qabul qilingan qarorlar, belgilanadigan chora-tadbirlar sifatiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liqdir.

1.3. Bank faoliyati tahlilining turlari.

Bank faoliyati tahlilining turlari asosan belgilangan maqsad va vazifalarga bog'liqdir. Bundan tashqari, tahlil amalga oshirilayotgan zamon va makon, tahlil ob'ekti va sub'ektlari masalalari ham inobatga olinmog'i zarur.

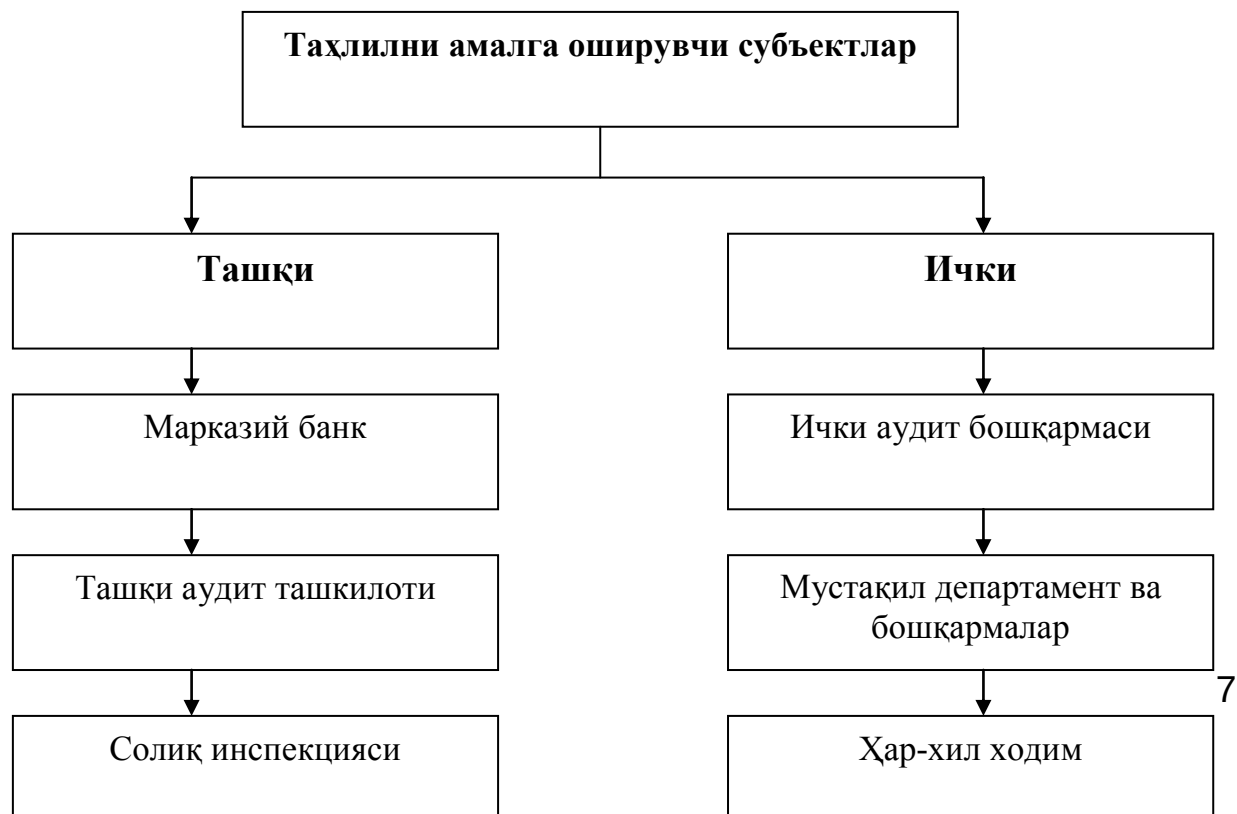
Bank faoliyatini tahlil etish sub'ektlari nuqtai nazaridan ular ikki turga bo'linadi.

Bular **birinchidan** tashqi va **ikkinchidan** ichki tahlilga bo'linadi. Banklari tashqi tahlili asosan Markaziy bank, tashqi auditor tashqiloti va soliq inspeksiylari tomonidan amalga oshiriladi.

Ichki tahlil odatda bankning ichki audit guruhi, tegishli departament va boshqarmalar hamda har bir bank xodimining funktsional vazifalari yuzasidan amalga oshiriladi.

Bank faoliyatini tashqi va ichki sub'ektlar tomonidan amalga oshirilishini quyidagi chizmada aks ettirish mumkin.

1-Chizma

Tashqi moliyaviy tahlil kompleks ravishda amalga oshiriladi, lekin u tahlil etuvchining maqsadiga muvofiq farqlanadi. Markaziy bank tomonidan o'tkaziladigan kompleks asosiy maqsad bank barqarorligini ta'minlashga qaratilgan bo'ladi, Banklari tomonidan Markaziy bankning o'rnatilgan iqtisodiy normativlarga rioya qilish darajasi o'rganiladi. Buning uchun Markaziy bankning maxsus inspeksiyasi tomonidan Banklarining o'z mablag'lari tarkibi, uning monandligi bank aktivlarining likvidliligi va risklilik darajasi, kredit va investitsiyalarning tasniflanishi hamda muammoli kredit va investitsiyalarni qoplash uchun zurrur bo'lgan zaxiralarning haqiqatda tashqil etilganligi o'rganiladi. Haqiqiy holat iqtisodiy normativlar bilan taqqoslanadi va undan chekinishlar mavjud bo'lgan taqdirda harakatdagi qonun-qoidalar doirasida chora-tadbirlar belgilaydi hamda zaruriy jazolarni ko'rish mumkin.

Harakatdagi qoidalarga muvofiq har bir Banki har yili bir marta tashqi auditdan o'tish va uning tegishli xulosalariga ega bo'lmog'i kerak. Tashqi audit tashqilotini Banki aksionerlarining umumiy yig'ilishida tanlanadi. Yirik banklar o'zining imidjini oshirish maqsadida xalqaro audit tashqilotlarini tanlashlari mumkin.

Tashqi audit tashqilotlari ham Banklari faoliyatini kompleks tarzda tahlilini amalga oshiradi. Audit jarayonida bank faoliyati natijalarining xalqaro andozalarga mos kelish darajasi o'rganiladi. Audit xulosasida yo'l qo'yilgan kamchiliklar, ularni bartaraf etish yuzasidan amaliy tavsiflar hamda xalqaro bank faoliyatiga mos ravishda hisobot yili natijasi baholanadi.

2009 yil natijalari bo'yicha umumiy aktivlari mamlakat bank tizimi aktivining 90 foizidan ortig'ini tashqil qiladigan 14 Banki "Fitch Reyting", "Mudis" va "Standart end Pur" kabi etakchi xalqaro reyting kompaniyalarining "barqaror" degan yuqori reyting bahosini olishga muvaffaq bo'ldi.

Soliq inspeksiyasi tomonidan ham bank faoliyati tahlili kompleks ravishda amalga oshiriladi. Ushbu kompleks tahlildan maqsad albatta Banki tomonidan davlat byudjetiga to'lanishi lozim bo'lgan mablag'larning o'z vaqtida va to'liq o'tkazilishini nazorat qilishdan iboratdir. Buning uchun inspeksiya tomonidan dastlab bank daromadlarining hisobotlarda o'z vaqtida va to'liq aks etirilishi, soliqqa tortiladigan daromad miqdorining to'g'ri hisoblanganligi, xarajatlar tarkibi va ularning haqiqiyligiga hamda daromaddan to'lanishi lozim bo'lgan soliqlarning haqiqiyligi, to'liq va o'z vaqtida byudjet hisob raqamlariga o'tkazilganligi tahlil qilinadi.

Bundan tashqari, soliq inspeksiyasi bank tomonidan to'lanishi lozim bo'lgan boshqa soliq turlari, mol-mulk solig'i, er solig'i, ekologiya to'lovlari kabilarni to'g'ri va o'z vaqtida amalga oshirilishiga ham e'tibor qaratadi. Shu bilan

birga, bank tomonidan harakatdagi to'lovlar ketma-ketligiga rioya etish darajasi ham o'rganiladi.

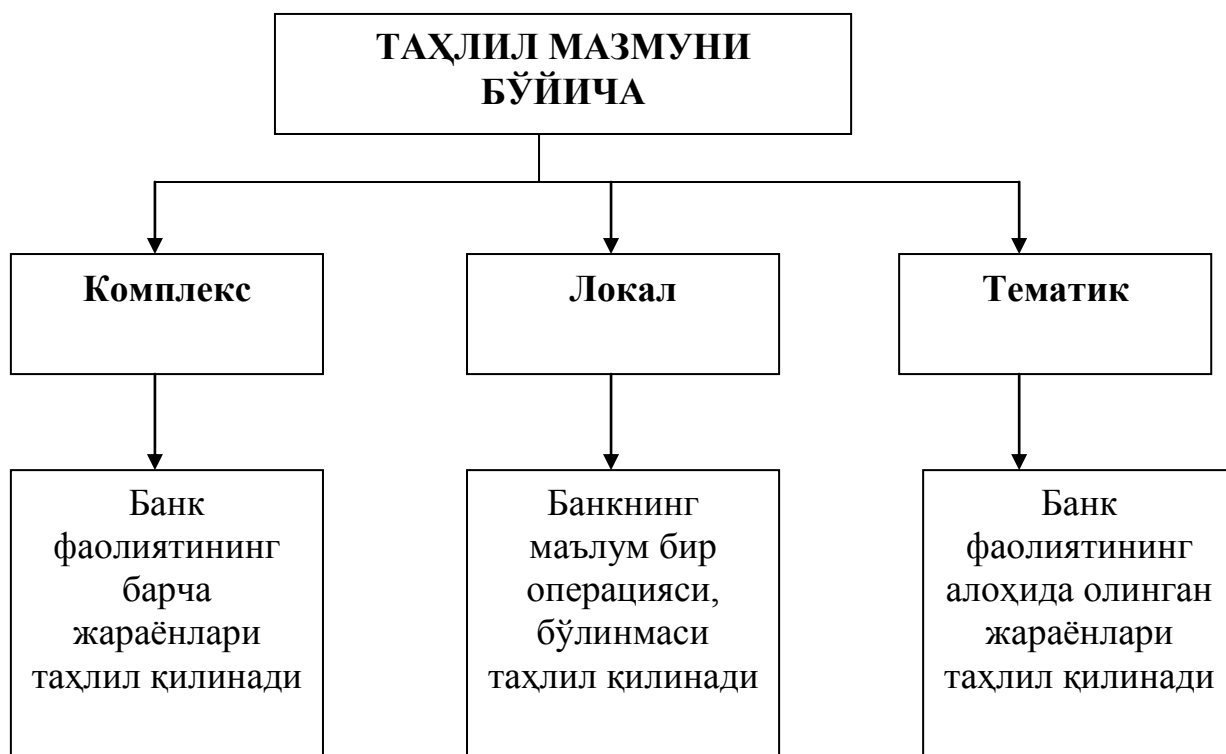
Ichki tahlilning asosiy maqsadi, faoliyat samaradorligini oshirishga qaratilgandir. Bunda faoliyatdagi qonun va qoidadan chetlashishlar, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklar, bankning har operatsiyasiga ta'sir etuvchi omillar aniqlanishi lozim. Tahlil natijasida Bank boshqaruvi va Kuzatuv kengashiga zarur informatsiyalar taqdim etish, hamda mavjud kamchiliklarni bartaraf etish yuzasidan fikr mulohazalar bildirish asosiy vazifa hisoblanadi. Bank faoliyatini yoki ayrim regionlar doirasida kompleks ravishda tahlil qilish bank ichki audit xodimlari tomonidan amalga oshiriladi. Ayrim faoliyat turlari bo'yicha tahlil asosan ushbu faoliyatni tashkil etish uchun tashqil etilgan departament yoki boshqarmalar xodimlari tomonidan amalga oshiriladi.

Bankning har bir operatsiyasi yuzasidan asosiy tahlil esa joriy ravishda ushbu operatsiyani amalga oshirish uchun ma'sul hisoblangan xodimlar tomonidan amalga oshirilishi lozim. Bu uning funktsional vazifalari sirasiga kiradi.

Shuni alohida ta'kidlab o'tishimiz lozimki, tashqi tahlil ma'lumotlaridan foydalanuvchilar bo'lib, kreditorlar, investorlar, omonatchilar, auditorlar va boshqa bank faoliyati bilan qiziquvchi yuridik va jismoniy shaxslar hisoblanadi.

Ichki tahlil natijalaridan foydalanuvchilar esa faqat bank bo'linmalari hisoblanadi. Bu ma'lumotlaridan bank rahbariyati ya'ni Bank boshqaruvi va Kuzatuv kengashi tomonidan operativ qarorlar qabul qilish uchun foydalaniladi. Bundan tashqari Bank faoliyati tahlili uning mazmuni jihatidan quyidagi turlarga bo'linadi.

2-Chizma

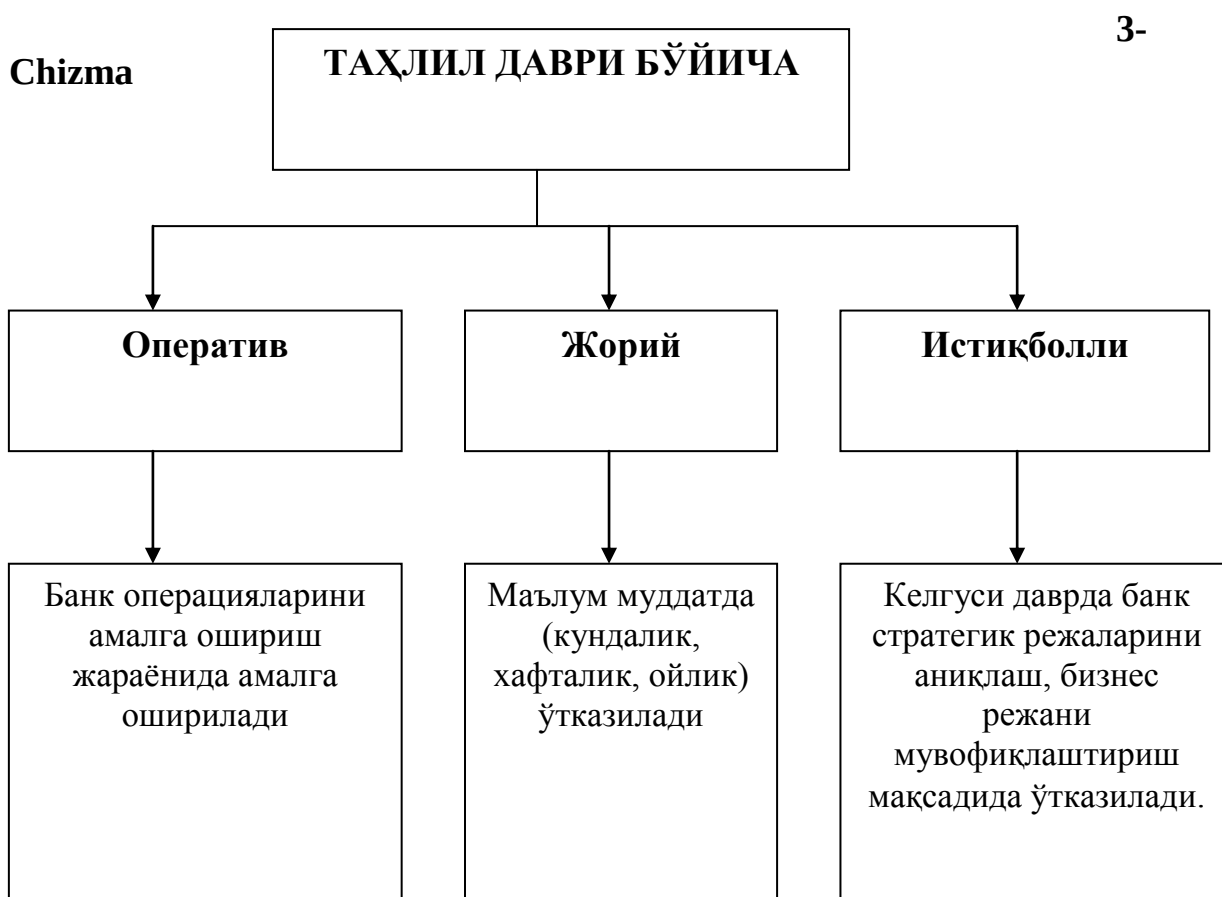

Tahlilning mazmuniga ko'ra amalga oshiriladigan tahlillar uning mazmuni va ko'zlangan maqsadiga ko'ra yuqorida ko'rib o'tilgan tahlil sub'ektlarining barchasi tomonidan amalga oshirilishi mumkin.

Lekin, lokal va tematik tahlil asosan ichki tahlil sirasiga kiradi.

Kompleks tahlil asosan bankning ma'lum bir hisobot davridagi faoliyatini o'rganishga qaratilmog'i lozim. Lokal tahlilda bankning ma'lum bir filiali faoliyati yoki ma'lum bir faoliyat turi, masalan, kredit operatsiyalari tahlil qilinadi. Tematik tahlilda faoliyatning ayrim turlari, ularni yanada samaraliroq tashkil etish maqsadida o'rganiladi.

Tahlil qilinayotgan davrga ko'ra bank faoliyati tahlili qo'yidagicha tasniflanadi.

Operativ, joriy va istiqbolli tahlillar bankning ichki tahlili hisoblanadi. Ular asosan amalga oshirilayotgan bank operatsiyalarini baholash, unga ta'sir etayotgan omillarni aniqlash, kelgusida faoliyat samaradorligini oshirish uchun istiqbolli chora-tadbirlar belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Operativ tahlil odatda har bir operatsiyani amalga oshirishi uchun ma'sul bo'lgan xodimlar tomonidan amalga oshiriladi. Joriy va istiqbolli tahlillar bankning ichki apparati tomonidan amalga oshirilib, qaror qabul qilish uchun. Bank boshqaruviga taqdim etiladi. Bank boshqaruvi tahlil natijalarini umumlashtirgan holda faoliyat samaradorligini yaxshilash yuzasidan Qarorlar qabul qiladi.

Bundan tashqari iqtisodiy adabiyotlarda tahlil boshqaruv ob'ektiga qarab moliyaviy va boshqaruv tahliliga ajratgan holda o'rganiladi.

Moliyaviy tahlilda pul mablag'larining harakati, daromadlar tarkibi va miqdori, xarajatlar tarkibi, moliyaviy natijalari, moliyaviy resurslar, moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlari va faoliyat rentabelligi qabilar hisob tizimi va moliyaviy hisobotlar ma'lumotlaridan foydalangan holda o'rganiladi. Boshqaruv tahlilida asosan bankga chetdan jalb etilgan va o'z mablag'larini samarali boshqarish, passiv va aktiv operatsiyalarini muvofiqlashtirish, kredit portfelini boshqarish, mehnatning tashqil etilishi, asosiy vositalar va yordamchi materiallardan samarali foydalanish, daromad va xarajatlarni boshqarish kabilar nazarda tutiladi.

Yuqorida bildirilgan fikrlarni xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Bank faoliyati tahlilining turlari har xil bo'lishiga qaramasdan, ulardan tahlil jarayonida o'rganilayotgan ko'rsatkichning mazmun-mohiyatiga qarab turli usullarni qo'llab, taqqoslanayotgan ko'rsatkichlar o'rtasidagi farqlar va bu farqlarni keltirib chiqargan omillar aniqlanadi.

Bank faoliyati tahlili jarayonida ma'lum bir bankning faoliyatini boshqa bir Bankning faoliyati bilan taqqoslab o'rganish ham muhim ahamiyatga ega.

Bir bankning regionlardagi filiallari faoliyatining turli jabhalarini taqqoslash orqali, Bank boshqaruvi ilg'or amaliyot tajribasini ommalashtirish imkoniyatlariga ega bo'ladi. Respublikamizda O'zbekiston Respublikasi banklari assotsiatsiyasi qoshida tashqil etigan "Axbor Reyting" kompaniyasi tomonidan mavjud barcha Banklarining har choraklik va yillik faoliyatlari natijalari xalqaro andozalarga asoslangan holda tahlil qilinadi.

Uning natijalariga asosan bank faoliyati baholanadi. Bu o'z navbatida, banklar tomonidan raqobat muhitida uning raqobatbardoshligini oshirish uchun faoliyatining qaysi jihatlarini samarali boshqarish haqida chora-tadbirlar belgilashiga yordam beradi.

Bank faoliyatini har tomonlama chuqur tahlil qilishda statistikada qo'llaniladigan guruhlash, iqtisodiy indekslash, zanjirli almashtirish, balans, korelyatsiya, regreysiya, matritsa kabi metodlardan har tomonlama foydalaniladi. Hozirgi zamon bank texnologiyalari, tulari matematik dasturlardan oqilona foydalanish faoliyat tahlilining tezkorligi va samaradorligini oshiradi.

2-bob. Tijorat banklari aktivlari holati va ulardan foydalanishning tahlili.

2.1. Bank aktivlari holati va dinamikasi tahlili.

2.2. Bank aktivlari daromadliligi tahlili.

2.3. Bank aktivlari risklilik darajasi tahlili.

2.4. Bank aktivlari likvidligining tahlili.

2.5. Bank aktivlaridan samarali foydalanishning tahlili.

2.1. Bank aktivlari holati va dinamikasi tahlili.

Ma'lumki, bank resurslarini joylashtirish bilan bog'liq bo'lgan operatsiyalar, aktiv operatsiyalar deyiladi, boshqacha qilib aytganda bankning aktiv operatsiyalari bu bank tomonidan foyda olish maqsadida o'z mablag'lari va jalb qilingan mablag'larni samarali yo'naltirishdir.

Ko'pchilik iqtisodiy adabiyotlarda bankning aktiv operatsiyalari deganda eng avvalo resurlarni daromad olish maqsadida yo'naltirilgan aktivlar ya'ni qimmatbaho qog'ozlarga qilingan investitsiyalar, kreditlar, lizing va faktoring operatsiyalari nazarda tutiladi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, bank aktiv operatsiyalari daromad keltiruvchi aktivlarni ko'paytirish, ya'ni bank likvidligini saqlagan holda aktivlarning qolgan qismini daromad keltirish uchun joylash bo'lib, hisoblanadi. Bundan tashqari, bank aktivlariga uning faoliyatini xavfsiz va samarali tashkil etish uchun zurrur bo'lgan kassadagi naqd pullar, Markaziy bankdagi vakillik hisobvaraqlari va majburiy zaxira fondidagi mablag'lar, boshqa banklar bilan vakillik hisobraqamlari qoldiqdari, asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar, kambaholi tez eskiruvchi buyumlar kabi aktivlarga ega bo'lmog'i lozim.

Bankning aktiv operatsiyalarini to'rt guruhga bo'lish mumkin:

- kredit operatsiyalari, buning natijasida bankning kredit portfeli shakllanadi;
- investitsiya operatsiyalari, investitsiya portfelini shakllantirish uchun asos bo'ladi;
- kassa va hisob-kitob operatsiyalari, bank o'z mijozlariga ko'rsatadigan asosiy xizmat turlari;
- boshqa aktiv operatsiyalar, ya'ni barcha bank operatsiyalarini samarali amalga oshirishga tegishli infrastruktura yaratish bilan bog'liq operatsiyalar.

Bank aktivlarining tarkibi deyilganda balans yakuniga nisbatan har xil sifatdagi aktivlar salmog'i tushuniladi.

Bank aktivlari holati, dinamikasi, samaradorligi kabi masalalar doimiy ravishda tahlil etilmog'i lozim. Shu bilan birga aktivlarning likvidligi, daromadliligi va risklilik darajasi tahlili faoliyat muvoffaqiyatining garovi hisoblandi. Bank aktivlarining uning passivlari bilan mutanosibligini ta'minlash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham bank aktivlari uning xodimlari, auditorlar va markaziy bank tomonidan o'rganilib, tahlil qilib borishning davr talabi bo'lib, qoladi.

Har qanday bank ham o'zining aktivlarining tarkibini samarali shakllantirishda ma'lum bir muammolarga uchraydilar. Bank aktivlarining sifati, aktivlarning maqsadga muvofiq tuzilishiga, likvidligi, aktiv operatsiyalarning

diversifikatsiyasiga, riskli aktivlarning hajmiga, muammoli va sifatsiz aktivlarning salmog'i va aktivlarning o'zgaruvchanlik sifatlariga bog'liq.

Bank aktivlarini tahlil qilganda quyidagilarni aniqlash lozim:

- Bank aktivlarining umumiy qoldig'i hisobot davrida qancha o'zgarganligini;
- aktivlarning tarkibini – mablag'lari asosan qaysi aktivlarga sarflanganini;
- Bank aktivlari tarkibining hisobot davrida (tahlil qilinayotgan davrda) qanchalik o'zgarganligini va ularning o'zgarish sabablarini;
- Bank aktivlarining likvidligini;
- Bank aktivlarining samarali foydalanish ko'rsatkichlarini hamda ularning hisobot va o'tgan davrdagi tafovutlarini;
- Bank aktivlaridan samarali foydalanishga ta'sir etuvchi omillarni (ijobiy va salbiy) hamda foydalanish samaradorligini oshirish yo'llarini.

Bu ko'rsatkichlarni aniqlab tahlil qilib, bank aktivlaridan foydalanish samadorligini oshirish yo'llarini belgilash lozim bo'ladi.

Bank aktivlarining holati uning faoliyati davomida o'zgarib turadi. Bank aktivlarining holati ijobiy yoki salbiy tamonga o'zgarishi mumkin. Bank aktivlarining qanday o'zgarishi aktivlarni boshqarishga va to'g'ri yo'naltirishga bog'liq. Shuning uchun ham bank aktivlarining holatini muntazam ravishda o'rganib, ularning o'zgarishini tahlil qilib borish lozim.

Tahlilda birinchi navbatda bank aktivlarining umumiy summasi hisobot davrida qanchalik o'zgarganligini (ko'paygan yoki kamayganligini) aniqlash, undan keyin esa o'zgarish sabablarini aniqlash lozim.

2.1-jadval.

«A» Bankning aktivlari holati va dinamikasi

№	Ko'rsatkichlari	O'tgan yil		Joriy yil		Farqi		O'zgarishi %
		qoldig'i mln. co'm	ulushi %	qoldig'i mln. co'm	ulushi %	mln. co' m	%	
1.	Kassadagi naqd pullar va boshqa to'lov hujjatlari (10100)	1728	3,89	1560	3,46	-168	-0,43	-9,7
2.	Bankning O'zRMB hisobvaraqlari (10300)	2037	4,59	2150	4,77	113	0,18	5,5
3.	Bankning boshqa banklardagi hisobvaraqlariga (10500)	593	1,33	593	1,31	0	-0,02	0
4.	Davlat obligatsiyalari (10700)	55	0,12	55	0,12	0	-0,01	0
5.	Qimmatli qog'ozlarga qilingan investitsiyalar (10800)	342	0,77	320	0,71	-22	-0,06	-6,2
6.	Sotib olingan debitorlik qarzlar – faktoring (11100)	18	0,04	0	0	-18	-0,04	0
7.	Kreditlar (12100; 12500; 12600; 12700; 13100; 14500; 14900; 15000; 15100; 15200; 15300; 15400; 15500.	28895	65,05	28240	62,62	-655	-2,43	-2,3
8.	Lizing (15600)	2021	4,55	2860	6,34	839	1,79	41,5
9.	Asosiy vositalar (16500)	5059	11,39	5280	11,71	221	0,32	4,4
10.	Nomoddiy aktivlar (16600)	162	0,36	162	0,36	0	-0,01	0
11.	Boshqa aktivlar (19900)	3510	7,901	3880	8,603	370	0,70	10,5
	JAMI:	44420	100	45100	100	680	0	1,5

Bankning aktivlari holatini tahlil qiladigan bo'lsak, eng likvid sanalgan kassadagi naqd pullar yil davomida 1,7 mlr so'mdan 1,6 mlrd so'mgacha kamaygan, ya'ni yil davomida kassadagi naqd pul qoldigi 168 mln so'mga kamaygan. Markaziy bankdagi mablag'lar esa aksincha o'sish sur'ati bo'lgan,

natijada yil davomida 2,03 mlrd so'mdan 2.15 mlrd so'm (yoki 105.55%)ga oshgan, bu bankning likvidligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bankning boshqa banklardagi pul mablag'lari o'zgarishsiz qolgan ammo uning aktivlardagi tutgan ulushi biroz kamaygan xolos, bundan banklardan pul mablag'larini oldi-sotdisi yil davomida yaxshi yo'lga qo'yilmaganligini ko'rish mumkin.

Daromad keltiruvchi aktivlarning faqat lizingdan tashqari barchasi kamayish tendentsiyasini qayd qilgan. Jumladan, davlat obligatsiyalari bilan savdo hajmi yil davomida o'zgarishsiz qolgan, demak, yil davomida davlatning byudjet mablag'lari profitsit bilan chiqqan hamda bank keyinchalik ham foyda olish maqsadida bu aktivlarni sotmagan. Faktoring operatsiyalarini tahlilni ko'radigan bo'lsak, bank yil boshida 18 mln so'm miqdorida debitorlik qarzlarini sotib olgan, yil davomida bu miqdor o'smagan, fikrimizcha bank xodimlari sotib olingan debitorlik qarzini yil davomida uzishga qiynalgan, shuning uchun yil oxiriga kelib bu aktivdan zo'rg'a qutilgan va yil oxiriga xech qanday vositachilik mablag'larisiz yopgan. Kredit operatsiyalari bo'yicha ham shu xolat ya'ni yil davomida kredit hajmi 28.9 mlrd so'mdan 28.6 mlrd so'mga kamaygan, kredit operatsiyalarning kamayishi bankning to'lovga qodirligi hamda likvidlik masalalariga ehtiyotkorlik bilan yondoshganligidan bilish mumkin. Lizing operatsiyalari esa aksincha yil davomida o'sish sur'atlarini tashqil qilgan. Yil boshida 2 mlrd so'm miqdorda lizing operatsiyalari amalga oshirilgan bo'lsa, yil oxiriga kelib bu ko'rsatkich 2.8 mlrd so'mni tashqil qildi, ya'ni o'sish sur'atlari deyarli 1.5 marta yoki 839 mln so'm bo'lgan. Demak, korxona yil davomida daromad keltiruvchi aktivlardan lizing operatsiyalarini risksizroq va ko'proq daromad olish manbasi sifatida ko'rgan.

Daromad keltirmaydigan hamda likvidlikni ta'minlaydigan aktivlar miqdori ham o'sgan yil boshida asosiy vositalar 5 mlrd so'm bo'lib, yil oxiriga kelib bu 5.2 mlrd so'mni tashqil qilgan, o'sish sur'atlari 105 % yoki 221 mln so'm, bu holni bank yil davomida o'zining texnologik holatini yaxshilashga qaratilgan siyosati natijasi sifatida qarash mumkin.

Umuman olganda bank aktivlari yil boshida 44.4 mlrd so'm bo'lib, yil oxiriga borib bu 45.1 mlrd so'mni tashqil qilgani holda 101.5 %ga o'sgan. Bunga salmoqli ta'sir qilgan lizing operatsiyalari (839 mln so'm), boshqa aktivlar (370 mln so'm), asosiy vositalar (221 mln so'm) va Markaziy bankdan olish kerak bo'lgan pul mablag'lari o'sishi (113 mln so'm) keltirish mumkin. Kassadagi naqd pullar (-168 mln so'm) hamda kredit operatsiyalari (-655 mln so'm) jami aktivlarning miqdorini o'sishiga salbiy ta'sir o'tkazgan. Eng asosiysi, bank mutloq likvid mablag'lar hamda eng ko'p daromad keltiruvchi aktivlarning keskin kamayishi bankni daromadligini pasaytirgan, ammo likvidligini saqlab qolishiga harakat qilgan, demak, yil davomida bank qandaydir yo'qotish yoki zararlarni qoplash bilan shug'ullangan, ikkinchi holda esa bank noto'g'ri strategiya tanlovi asosida harakat qilgan.

Bank aktivlari miqdorining tarkibi va dinamikasini o'rgangan holda, ularga ta'sir etuvchi omillar va ularni bartaraf etish chora-tadbirlar belgilanmog'i lozim.

Buning uchun aktivlar daromadliligi nuqtai nazaridan ham tahlil etilmog'i lozim.

2.2. Bank aktivlarining daromadliligi tahlili.

Bank faoliyatining asosiy pirovard maqsadi daromadni maksimal darajada olishdan iboratdir. Shu nuqtai-nazardan olganda, bank aktivlarining daromadliligini baholash muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda quyidagicha tasniflash mumkin:

Bank aktivlari faoliyat natijasida daromad keltirishiga qarab; daromad keltiradigan aktivlar va daromad keltirmaydigan aktivlarga bo'linadi.

Daromad keltiruvchi aktivlarni baholash muhim ahamiyatga ega. Ular kredit salohiyatining asosini va bankning ssuda portfelini tashqil etadi.

Daromad tahlili sifat ko'rsatkichiga nisbatan miqdor ko'rsatkichiga ko'proq tegishlidir, shu sababdan u bank faoliyatini baholashda katta ahamiyatga ega. Bank kapitalini oshirish va kredit potentsialini mustahkamlash uning mustahkamligiga bog'liqdir. Bankning daromadi, asosan, kreditlar bo'yicha foiz stavkasi, kredit qo'yilmalari hajmi va bank likvidliligiga bog'liq.

Bankning daromad keltiradigan aktivlarga:

- barcha turdagi turli xil kreditlar berishga sarflangan mablag'lar;
- DQMO va boshqa qimmatbaho qog'ozlarga sarflangan mablag'lar;
- qimmatli qog'ozlar, lizing va faktoring operatsiyalri va boshqalar kiradi.

Bank aktivlarining asosiy qismini, odatda mijozlarga beriladigan kreditlar va banklararo kreditlar tashqil etadi. Bank amaliyotida bank krediti, bank oladigan daromadlarning asosiy qismini ta'minlaydi. Bank krediti iqtisodiyotda kredit munosabatlarining keng tarqalgan shakli bo'lib, bunda pul mablag'lari kredit ob'ekti bo'lib xizmat qiladi.

Ma'lumki bankda daromad keltiruvchi aktivlar katorida kreditlardan tashqari, qimmatli qog'ozlar, chet el valyutasiga jalb qilingan mablag'lari ham mavjud. Albatta ushbu aktivlarning ham tarkibini o'rganib chiqish muhimdir. Aktivlarning maqsadga muvofiq joylashishi bo'yicha umumiy ko'rsatgich bu daromad keltiruvchi aktivlarning umumiy aktivlar summasiga nisbati bilan aniqlanadi. Bankning daromad keltiruvchi asosiy aktivlari bu mijozlarga berilgan kreditlardir. Bankning ikkinchi daromad keltiruvchi aktiv turi bu davlatning qisqa muddatli obligatsiyalari (DQMO)ga jalb qilingan aktivlardir. Banklarning daromad keltiruvchi aktivlari qatorida banklararo kreditlar va investitsiyalar kichik salmoqni tashqil qiladi.

Bankining aktiv operatsiyalarida daromad keltiruvchi aktivlarni ko'paytirish, ya'ni bank likvidligini saqlagan holda aktivlarning qolgan qismini daromad keltirish uchun joylash muhim ahamiyat kasb etadi. Daromad keltiruvchi aktivlarning asosiy daromad tarkibi foizli daromadlardir. Foizli daromad manbai kreditlarni bir soha yoki tarmoqqa emas balki bir nechta tarmoqqa joylashtirish kerak. Banklarda daromadlar tarkibini ko'paytirish uchun bank daromad keltiruvchi xizmatlar turini ko'paytirish kerak.

Bankning daromad keltirmaydigan aktivlariga qo'yidagilar kiradi;

- kassadagi naqd pullar va boshqa pul mablag'lari;
- asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar;
- kapital va boshqa joriy xarajatlar;
- Markaziy bankdagi vakillik va zaxira fondi hisobraqamlar qoldig'i.

Bunda aktivlar guruhiga kassa, Markaziy bankdagi «Nostro» vakillik hisob varag'idagi mablag'lar, asosiy vositalar kiradi. Bank aktivlari xajmida daromad keltirmaydigan aktivlar salmog'ini yuqori bo'lishi bankning resurslar bazasidan samarasiz foydalanilganini ifodalaydi.

Bankka daromad keltiruvchi va daromad keltirmaydigan aktivlarni tahlil qilish, ularning funktsiyalari iqtisodiy sharoitga bog'liq holda ular tarkibini o'zgartirib turish kerakligi to'g'risida xulosa chiqarishga imkon bermoqda. Iqtisodiy beqarorlik sharoitida faoliyatsiz aktivlarning ko'pgina qismi faoliyat qilayotgan aktivlarning elementlariga aylanadi, ko'pincha bu valyuta va harakatsiz aktivlarga tegishlidir. Bank o'zlarining balanslari strukturasi doimiy ravishda uning daromadlilik nuqtai nazaridan tahlil qilib borishlari kerak.

2.2- jadval.

«A» bankning daromad keltiruvchi aktivlari tarkibi va dinamikasi

(Yil boshiga)

№	Daromad keltiruvchi aktivlar	O'tgan yil		Joriy il		Farqi		O'zgarishi %
		qoldig'i mln. so'm	ulushi %	qoldig'i mln. so'm	ulushi %	mln. so'm	ulushi %	
1.	Davlat obligatsiyalari	55	0,17	55	0,13	0	-0,05	0
2.	Qimmatbaho qog'ozlarga qilingan investitsiyalar	342	1,09	320	0,75	-22	-0,34	-6,4
3.	Sotib olingan debitorlik qarzlari-factoring	18	0,06	0	0	-18	-0,06	0
4.	Kreditlar- jami:	28895	91,93	20860	48,94	-8035	-42,99	-27,8
	shu jumladan: daromad hisoblanishi to'xtatilgan muommoli kreditlar;	102	0,32	510	1,19	408	0,87	400
	Daromad keltiruvchi kreditlar	28 793	91.6	20 350	47.7	-8 443	-43.9	29,3
5.	Lizing	2021	6,43	20880	48,99	18859	42,56	933,2
	Jami:	31433	100	42625	100	11192	0	35,6

“A” bankning 01.01.o'tgan yil holatiga daromad keltiruvchi aktivlarning jami aktivlardagi ulushi;

$$\frac{\text{Даромад келтирувчи активлар}}{\text{Jami aktivlar}} \times 100\% = \frac{31229}{44420} \times 100\% = 70,3\%.$$

$$01.01.joriy yil holatiga = \frac{31365}{45100} \times 100\% = 69,5\%.$$

Daromad keltiruvchi aktivlarning bank aktivlaridagi ulushi yil davomida 0,8 foizgi kamaygan.

Bankning daromad keltiruvchi aktivlaridan past daromad keltiruvchi lekin nisbatan past riskga ega bo'lgan davlat qisqa muddatli obligatsiyalari yil davomida o'zgarmagan. Yil boshida 55 mln so'm so'm qoldig'i bo'lib, yil ohiriga kelib bu qiymat o'zgarmagan. Biroq aktivlarning ulushidagi qiymati 0.05 %ga kamaygan.

Qimmatli qog'ozlarga qilingan investitsiyalar hajmi esa yil boshidagi 342 mln. so'mdan yil ohiriga borib 22 mln. so'mga kamayib 320 mln. so'mni tashqil qilgan, bu ikki holat bilan izohlasa bo'ladi, birinchidan bank yil davomida yo'lantirilgan investitsiyalarni miqdorini qimmati qog'ozlarni sotib olishni kamaytirish hisobiga kamaytirgan yoki ikkinchidan, qimmatli qog'ozlarga yo'lantirish kerak bo'lgan mablag'larni yuqori daromad keltiruvchi aktivlarga yoki

likvidligini ta'minlash maqsadida vaqtincha saqlab turgan bo'lishi hisobiga kamaygan bo'lishi mumkin.

Sotib olingan kreditorlik qarzlari ham yil davomida 18 mln. so'mdan umuman yo'qotilgan. Demak, yil davomida bank tomonidan o'tgan yil qoldig'i asosida qolgan mablag'larni undirish bilan shug'ullangan, ehtimol bank undirish vaqtida kechgan qiyinchiliklarni undan kelgusida kelishi mumkin bo'lgan daromadga almashtirmagan, demak bank yil davomida kreditorlik qarzlarini sotib olmagan.

Bank tomonidan yil boshida berilgan kreditlar qoldig'i 28,9 mlrd so'mni tashkil etgan bo'lib, o'sha holatga nisbatan 102 mln so'm (berilgan kreditlarning 0,4 %) ni muammoli kreditlar bo'lgan, yil oxiriga kelib berilgan kreditlar miqdori 8 mlrd so'mga kamaygani holda 20,8 mlrd so'mni tashqil qilgan, ammo bankning muammoli kreditlari miqdori 510 mln so'm (yil oxiridagi berilgan kreditlarning 2,4 %) bo'lgan yoki 5 marta oshgan. Yil boshida daromad keltirayotgan kreditlar jami daromad keltirayotgan aktivlarning 91,6 % ini tashqil qilgan bo'lsa, yil oxiriga kelib bu ko'satkich 43,9 %ga kamaygani holda 49,5 ni tashqil qildi, demak, bankning yil boshida daromad keltirayotgan kreditlari yil davomida o'tkazilgan kredit monitoringi natijasida kreditlarning sifat ko'rsatkichlari pasaytirilgan, bu yil boshida daromad keltirayotgan kreditlarning keyinchalik daromad keltirmasligi, foiz to'lovlari to'lanmayotgandan muammoli kreditlar ko'paygan bo'lishi mumkin. Bu salbiy holatdir, bank yil davomida muammoli kreditlari ko'payotganligi sababli kredit berishni kamaytirgan bo'lishi mumkin.

Bankning 2011-yil davomida olingan aktivlardan daromadlari eng salmoqlisi lizing operatsiyalaridan olingan daromad bo'lgan. Yil boshida lizing operatsiyalari 2 mlrd so'mni tashqil qilgan bo'lsa, yil davomida 10 marta (yoki 18,9 mlrd so'mga) ko'payib 20,1 mlrd so'mni tashqil qilgan. Ko'rinib turibdiki lizing operatsiyalaridan olingan daromad barqaror bo'lganligi sababli bank lizing operatsiyalarini eng asosiy daromad keltiruvchi aktivlar sifatiga qaragan.

Bank yil boshida daromad keltiruvchi aktivlarining 91,6 % ini kredit operatsiyalari tashqil qilgan. Ammo yil davomida bank daromad keltiruvchi aktivlarini difersifikatsiya qilgani holda kredit operatsiyalarining ulushini 91,6 %dan 47,7 %ga kamaygan bo'lsa, buning hisobiga lizing operatsiyalari yil boshida 6,43 %dan 48,99 % ga oshgan.

Hisobot yilida bankning aktiv operatsiyalaridan olgan daromadlarining miqdori, asosan lizing operatsiyalarining rivojlanishi hisobiga to'g'ri keladi. Bank kelgusi davrda kredit operatsiyalari sifatini oshirishga va investitsion operatsiyalarini rivojlantirishga qaratish lozim.

2.3. Bank aktivlari risklilik darajasi tahlili.

Aktiv operatsiyalar uchun risk darajasi muhim rol o'ynaydi. Ma'lumki ko'pgina banklar katta foyda izidan quvib, likvidlilikni esdan chiqaradi. Bu yo'nalishda ularga o'z mijozlarining moliyaviy holatini chuqur o'rganish va to'lovga qobiliyatlilik darajasini tahlil qilishni tavsiya qilish mumkin.

Bank risklari aktivlarning qiymatini oshishi yoki pasayishiga sabab bo'ladi. Xalqaro Bazel qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan aktivlarni riskka tortish tizimi Xalqaro standartlar sifatida qabul qilingan. Aktivlarning shkalasi bo'yicha riskka tortishda ularni quyidagicha guruhlash mumkin:

1. Risksiz, ya'ni risk darajasi nolga teng bo'lgan aktivlar. Bunday aktivlarga kassadagi pul mablag'lari, Markaziy bankdagi «Nostro» vakillik hisob varag'idagi mablag'lar, xukumatning qisqa muddatli qimmatli qog'ozlari, Markaziy bankka kayta hisobga olinadigan trattalar kiradi.

2. Risk darajasi 10 % ga teng bo'lgan aktivlar:

Bunday aktivlarga hukumatning uzoq, muddatli qimmatli qog'ozlari, hukumat tomonidan kafolatlangan obligatsiyalar kiradi.

Ushbu qimmatli qog'ozlar bo'yicha to'lov summasi kafolatlangan. Lekin uzoq muddatli davr mobaynida qimmatli qog'ozlar bozorida kurs oshishi mumkin. Bunday sharoitda hukumatning uzoq muddatli qimmatli qog'ozlarining daromadlilik darajasi pasayadi.

3. Risk darajasi 20 % ga teng bo'lgan aktivlar:

Bunday aktivlar toifasiga bankning boshqa banklardagi «Nostro» vakillik hisobvarig'ining qoldig'i, inkassatsiya jarayoniga qo'yilgan pul mablag'lari kiradi.

4. Risk darajasi 50 % ga teng bo'lgan aktivlar:

Bunga ipoteka bilan ta'minlangan ssudalar, boshqa bankning qimmatli qog'ozlari kiradi. Bularga 50 % risk darajasini berilishiga sabab, banklar boshqa tijorat strukturalariga nisbatan yuqori likvidlik va to'lovga qobillikka ega bo'lgan muassasalar hisoblanadi. Shu sababli ularga korxona va tashqilotlarning qimmatli qog'ozlariga qaraganda past risk beriladi.

5. Risk darajasi 100 % ga teng bo'lgan aktivlar:

Bunday aktivlar toifasiga korxona va tashqilotlarning qimmatli qog'ozlari, mijozlarga berilgan ssudalar, bankning asosiy vositalari kabi aktivlar kiradi.

Mijozlarga berilgan ssudalarga 2 xil risk uchraydi: a) kreditni qaytmaslik riski; b) foiz riski.

Bank aktivlarining barchasi riskga moildir. Ushbu risklarni aniqlash va mavjud bank to'g'risidagi qonunchiligidan hamda har bir bankning o'zining olib borayotgan siyosatidan kelib chiqib ushbu risklarni me'yorida saqlashni ta'minlash kerak. Bank aktivlarining tarkibini o'rganib olinadigan natijaga qarab turli xil risklarni tahlil qilish mumkin. Foiz riskini aktivlarning tuzilishiga qarab, daromadlilikiga qarab aniqlash mumkin. Ammo bank ishida asosiy risk bu aniq operatsiyalar bo'yicha mablag'larni yo'qotishdir. Shuning uchun ham ushbu risklarni kamaytirish uchun aktivlarning tuzilishini chuqur o'rganishga to'g'ri keladi.

Bank aktivlari birinchi navbatda qisqa muddatli kelajakni nazarda tutadi va har kungi bank balansini boshqarish ishi bilan bog'liqdir. U bank faoliyatida daromadni oshirish va risklarni chegaralashga yo'naltirilgan. Shuning uchun aktivlarni boshqarishning moliyaviy jihatdan asosiy maqsadi:

- uning daromadini oshirish;
- faoliyatidagi risklarni pasaytirish;

Shuningdek, uzoq muddatli strategik rejalashtirishda ham muhim rol uynaydi. Bank aktivlarini tahlil qilish uchun muammoli kreditlarni tasniflash asosida berilgan ssudalar va boshqa aktivlarni baholash zarur. Aktivlarni andozaviy, shubhali va zarar keltiradigan turlariga tasniflash tizimi barcha aktivlar reytingini miqdor jihatdan aniqlash, shuningdek, kreditlardan zarar ko'rish hollariga mo'ljallangan zahiralar etarliligini baholash imkonini beradi. Asosan uzoq muddatli ssudalar, nakd pullar va vakillik hisobvaraklari, ssuda va boshqa aktivlar holatiga e'tibor qaratiladi.

Bankning aktiv operatsiyalari tahlili daromadlilik, risk darajasi, likvidlilik nuqtai nazaridan amalga oshirilishi kerak. Bank taraqqiyoti manbalaridan ma'lumki, bank aktivlari daromadliliigi va likvidliliigi bir-biriga qarama-qarshidir. Likvidlilik va uning daromadliliigi o'rtasidagi aloqadorlik tahlili likvidlilik ahamiyatining ustunligi to'g'risida xulosa chiqarishga imkon beradi. Bu mezonning ustunligini hisobga olish natijasi ko'rsatilgan qarama-qarshilikni muvofiqlash-tirishga va bank faoliyatining asosiy maqsadi bo'lgan foyda olishga erishishga olib keladi.

Bankning faoliyatida aktivlarning tutgan rolini yana ham mukammalroq o'rganish uchun quyidagi ko'rsatkichlarni hisoblash muhimdir:

- tashqilotlar, korxonalar, jismoniy shaxslar va banklarga berilgan kreditlar bo'yicha umumiy kredit koldig'ini hisoblash;
- berilgan kreditlarni ularning muddatlari, tarmoqlarga berilishi va ularning umumiy qarzdagi salmog'i bo'yicha hisoblash;
- ssudalarning o'rtacha foiz stavkalarini hisoblash;
- umumiy ssudalarning ichida muddati o'tgan qarzlarning salmog'i bo'yicha hisoblash.
- bank tamonidan berilgan eng katta kreditlarning hajmini hisoblash;
- berilgan turli darajadagi kreditlarning Markaziy bank yo'riqnomalariga javob berishini hisoblash;
- bulardan tashqari yana ham quyidagi koeffitsentlar borki, ularni ham hisoblash foydadan holi bulmaydi:
- aktivlardan foydalanish samaradorligi;

DKAO'S/JAO'S Bu koeffitsent aktivlarning qancha bo'lagi foyda keltirishini ko'rsatadi.

Buerda:

DKAO'S-daromad keltiruvchi aktivlarning o'rtacha summasi

JAO'S-jami aktivlarning o'rtacha summasi

Ushbu ko'rsatkichlar bankning kredit siyosatning mohiyatini ko'rsatib, bankning aktivlarining maqsadga muvofiq tuzilishini ko'rsatadi, ularning risklilik darajasini va bankning likvidligiga, daromadliliigiga, rentabelligiga ta'sirini ko'rsatadi.

Aktivlarni risklilik darajasi inobatga olgan holda amalga oshirilgan tahlil, aktivlar tarkibini boshqarish imkoniyatini beradi, bu esa o'z navbatida bank likvidliliigi va to'lovga qobiliyatini ta'minlash asos hisoblanadi.

2.4. Bank aktivlari likvidliliigini tahlili.

Bank likvidliligini saqlash g'oyat muhim hisoblanadi. Bu narsa ikki maqsadga erishish uchun zarurdir: birinchidan, omonatlar olib qo'yilganda bankning o'z majburiyatlarini bajarish qobiliyatini ta'minlash uchun, ikkinchidan, kreditlarga bo'lgan talabni qondirish uchun.

Likvidlilik deganda – bankning o'z majburiyatlari yuzasidan o'z vaqtida javob bera olish qobiliyati tushuniladi. Likvidlilik bankning kundalik faoliyatida pul mablag'lari mavjudligi yoki o'z aktivlarini likvid mablag'larga aylantira olish qobiliyati bilan ta'minlanadi.

Bankni boshqarishning asosiy vazifalaridan biri, bu bank likvidliliği bilan uning daromadliliği o'rtasidagi mutanosiblikni saqlashdir.

Har bir bank o'zining majburiyatlarini bajarish uchun, likvidlik talablariga javob berishi uchun bankning barcha aktivlarini qaytarilish muddatiga ko'ra likvidlik darajasi bo'yicha guruhlariga bo'lib chiqadi. Bular yuqori likvidli aktivlar; uzoq muddatli likvidli aktivlar.

Yuqori likvidli aktivlarga quyidagilar kiradi: kassadagi nakd pullar va ularga tenglashtirilgan mablag'lar; Markaziy bankning majburiy rezervlar fondiga o'tkazilgan mablag'lar; davlat tomonidan chiqarilgan obligatsiyalardir. Bu mablag'lar yuqori likvidli bo'lib zarur bo'lganda bank bu mablag'larni zudlik bilan o'z majburiyatlarini to'loviga ishlatishi mumkin.

Likvidli aktivlar qatoriga: qaytarish muddati 30 kungacha bo'lgan barcha kreditlar (bularga 30 kundan oshgan va qaytarish muddati ko'pi bilan bir marotaba o'zaytirilgan kreditlar kirmaydi) kiradi va qaytarish muddati 30 kungacha bo'lgan barcha debitorlar, majburiy rezervlarga o'tkazilgan ortiqcha to'lovlar kiradi.

Uzoq muddatli likvidli aktivlar qatoriga bank tomonidan so'mdagi yoki chet el valyutasida berilgan va qaytarish muddati bir oydan ko'p bo'lgan kreditlar va qaytarish muddati bir yildan oshgan hamda kami bilan 50% kafolat yoki kafillik berilgan kreditlar, qaytarish muddati o'tgan ammo davlat kafolati berilgan kreditlar, qimmatli qog'ozlarni va nodir metallarni garovga olib berilgan kreditlar ham kiradi.

Bank faoliyati jarayonida o'zining aktivlarini maqsadga muvofiq joylashtirib bank likvidlilik talablarini bajarishi kerak hamda o'zining majburiyatlari summasidan, ko'rinishidan kelib chiqib lahzalik, joriy va uzoq muddatli likvidlilik me'yorlarini bajarishi kerak.

Bank doimiy o'zining likvidliliğini ma'lum bir darajada saqlashi kerak ya'ni o'zining to'lovga qobilligini shubha ostida qoldirmasligi kerak. Likvidlilikga bo'lgan talab aktivlardan keladigan daromadni oshirish faoliyatiga ma'lum darajada qarshi turadi. Ya'ni likvidlilik foydasiga bank daromadliliği suiste'mol qilinmasligi lozim. Bankning portfelidagi saqlanadigan aktivlari qanchalik darajada likvid bo'lsa, shunchalik ular bilan bog'liq, risk kichik bo'ladi, ammo shunga javoban ularga to'lanadigan foiz ham shunchalik kam bo'ladi.

Belgilangan to'lovga qobillik doirasidan chiqmagan holda aktivlarga joylashtirilgan kapitaldan daromadni oshirish, bankda boshqarish san'atini belgilaydi.

Kassadagi nakd pullar - bu bankning kassasida saqlanayotgan va bankning kunlik hisobraqamlar bo'yicha nakd pul berishga, pulni maydalab berishga, nakd pul shaklida kreditlar berishga, bank harajati uchun haq to'lashga, xizmatchilarga ish haqi berishga va boshqa harajatlarga ishlatish uchun zarur bo'lgan qog'oz pullar va tangalardir. Shuning uchun ham bank mijozning talabini qondirish uchun beriladigan qog'oz pullarga va tangalarga ega bo'lishi kerak. Ushbu kassadagi naqd pullarning qoldig'iga bir nechta omillar ta'sir qiladi, jumladan: mavsumiylik, bankning hududiy joylashishi. Odatda jahon amaliyotida bank aktivlarning naqd pul bo'limiga, kassadagi naqd pullar, majburiy zaxiralar fondiga ajratmalar, vakillik banklarga joylashtirilgan depozitlar hamda inkassatsiya qilinayotgan nakd pullar qo'shiladi. Sababi bu mablag'lar birinchi talab qilinganda nakd pulga aylanadi. Shuning uchun ham bu mablag'larni bankga "birinchi mudofaa chizig'i" deb atashadi, sababi mijoz tasodifan o'z depozitini yoki kredit so'rab kelganda aynan shu mablag'lardan foydalaniladi.

Bank aktivlari strukturasiga kelganda, bu erda haqli ravishda ta'kidlash kerakki, qancha birinchi darajali likvidli aktivlar hissasi ko'p bo'lsa, shuncha bank likvidliligi yuqoridir. Lekin esda tutish kerakki, bunday aktivlar daromad keltirmaydi, shuning uchun bunday strukturali aktivlarni har qanday holatda maqsadga muvofiq, deb hisoblab bo'lmaydi.

Ma'lumki bankning daromad keltiruvchi aktivlari qatorida kreditlardan tashqari qimmatli qog'ozlar, chet el valyutasida jalb qilingan mablag'lar ham mavjud. Albatta ushbu aktivlarning ham tarkibini, tuzilishini o'rganib chiqish muhimdir.

Agar aktivlar tarkibida daromad keltiruvchi aktivlar salmog'i qancha ko'p bo'lsa, bu bank o'z aktivlaridan daromad olish maqsadida samarali foydalanayotganini bildiradi.

Bank qimmatli qog'ozlar bozorida, investitsion institut sifatida ishtirok qilishadi. Bu fond bozorida raqobatning kuchayishiga olib keladi. Bank qimmatli qog'ozlar bozorida broker va diller sifatida ishtirok qilishadi. Birinchi funktsiyani brokerlik kontoralari orqali amalga oshirsa ikkinchisini fond birjalari orqali amalga oshiriladi.

Bank faoliyatining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, ular qimmatli qog'ozlar bozorining boshqa qatnashchilaridan farqli o'larok, shu bozorda ayni vaqtda eng salmoqli investorlar va eng ishonchli emitentlar ham bo'ladilar. Rivojlangan bozor iqtisodi mamlakatlarida kompaniya aktivlarining 40-80 % bank kapitali hisobidan ta'minlanadi, qimmatli qog'ozlar bilan o'tkaziladigan operatsiyalardan tushadigan daromadlar esa bank foydasini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Bank o'z aktivlarini diversifikatsiyalash, qo'shimcha daromad olish va balansining likvidliligini ta'minlash maqsadida DQMO dan keng foydalaniladi.

Bo'sh turgan resurslarni joylashtirib daromad topishning eng qulay usuli, bu DQMODir. Bundan tashqari DQMO dan olingan daromadga soliq to'lanmaydi. DQMolar banklarning aktivlari ichida eng ishonchlisidir, sababi unda davlat kafolati mavjud. DQMolar ham daromadi fiksirlangan qimmatli qog'ozlar

qatoriga kiradi. Ushbu tur qimmatli qog'ozlar dividend to'laydigan qimmatli qog'ozlarga nisbatan likvidli hisoblanadi.

Banklar uchun quyidagi likvidlilik koeffitsientlari belgilangan:

lahzali likvidlilik koeffitsienti likvid shaklidagi balans aktivlari, ya'ni ekstremal vaziyatlarda tez sotiladiganlari bilan bankning muddatsiz depozit hisobvaraqlari bo'yicha majburiyatlar summasi orasidagi nisbatni bildiradi,

$$N3 = \frac{LA}{OV}$$

Bunda: **LA** – bankning pul shaklidagi aktivlari,

OV – bankning muddatsiz depozit hisobvaraqlariga doir majburiyatlari.

N3- me'yorining yo'l qo'yiladigan eng kam alomati 0,25 qilib belgilangan. Mazkur me'yor Markaziy bank tomonidan kunlik balans asosida tezkor (operativ) tarzda nazorat qilib boriladi.

Lahzali likvidlik ko'rsatkichi – iqtisodiy mohiyatiga ko'ra ushbu normativ bankning omonatchilar oldidagi majburiyatlarini shu lahzada bajara olish qobilaylatini anglatadi.

«Joriy likvidlik ko'rsatkichi» likvid shakldagi bank aktivlarini 30 kungacha bo'lgan muddatda yo'qlab olingungacha turadigan hisobvaraqlari bo'yicha majburiyatlari summasi orasidagi nisbatni bildiradi.

$$N4 = \frac{LA(1)}{OV(1)}$$

Bunda: **LA** – qaytarish muddati 30 kungacha muddatda berilgan bankning likvid aktivlari va kreditlar,

OV – qaytarish muddati 30 kungacha bo'lgan yo'qlab olingungacha turadigan majburiyatlari.

N4- me'yorining yo'l qo'yiladigan eng kam miqdori 0,3 ga teng.

Tajribadan shu narsa ma'lumki, ayrim Banklari o'rtasida yuqori daromadni ko'zlagan holda talab qilib olgunga qadar va qisqa muddatda qo'yilgan omonatlar hisobidan kredit berish va boshqa aktiv operatsiyalarga uzoq muddatli tartibda joylashtiradilar. Jalb etilgan mablag'larning muddati kelgan paytda esa bank omonatchilar oldidagi o'z majburiyatlarini muddatida bajarish imkoniga ega bo'lmaydi. Buning natijasida bank o'z to'lov qobiliyatini yo'qotadi. Bunday holat bankning o'z faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatibgina qolmasdan, balki omonatchilarning moliyaviy ahvoliga qolaversa, bank tizimi faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur holatlarga yo'l qo'ymaslik maqsadida bank amaliyotida aktiv va passiv mablag'larning miqdori va muddatlarini balanslash talablari o'rnatildi. Bu to'g'rida jahon bank tajribasining «bankning oltin qoidasi» deb nomlanuvchi qoidasi amal qiladi. Unga binoan bankning moliyaviy talablari miqdori va muddati uning majburiyatlari miqdori va muddatlariga muvofiq kelishi shart.

N4- normativining iqtisodiy mazmuni shundan iboratki, qay darajada jami balans aktivlarining likvid qismi talab qilib olingunga qadar bo'lgan majburiyatlarni bir vaqtning o'zida qaytarishi mumkinligidir. Madomiki, bunday muddatli omonatchilar har qanday vaqtda bankdan o'z omonatlarini talab qilishlari mumkin.

Yuqoridagi shartlardan kelib chiqqan holda, mazkur normativ bank tomonidan omonatchilardan jalb qilingan mablag'lar muddati bilan ularning aktiv operatsiyalarga joylashtirish muddatlariga qat'iy muvofiq kelishini talab etadi.

Shuning bilan bir qatorda mazkur me'yorning buzilishi xalq xo'jaligida bo'ladigan hisob-kitoblarni sekinlashtirishga olib kelishi mumkin.

Quyida biz "A" bank joriy likvidligini aniqlash maqsadida uning likvid aktivlarini o'rganamiz.

2.3- jadval

«A» bankning joriy likvidik aktivlari tarkibi

(Yil boshiga)

№	Joriy likvid aktivlar	o'tgan yil		Joriy yil		Farqi	
		qoldig'i mln. so'm	ulushi %	qoldig'i mln. so'm	ulushi %	mln. so'm	ulushi %
1.	Kassadagi naqd pullar va boshqa to'lov hujjatlar	1728	24,7	1560	21,2	-168	-9,7
2.	Bankning O'zRMB hisobvaraqlari (10300)	2037	29,1	2150	29,2	113	5,5
3.	Bankning boshqa banklardagi hisobvaraqlariga (10500)	593	8,5	593	8,0	0	0,0
4.	Davlat obligatsiyalari	55	0,8	55	0,7	0	0,0
5.	30 kun ichida qaytariladigan kreditlar;	2580	36,9	2980	40,4	400	15,5
6.	30 kun ichida qaytariladigan lizing;	0	0,0	30	0,4	30	0,0
	JAMI:	6993	100	7368	100	375	5,4

Bankning yil davomida likvid aktivlaridan mutloq likvid bo'lgan kassadagi naqd pullar yil boshida 1,7 mlrd so'mdan yil ohiriga borib 168 mln so'mga kamaygan, Markaziy bankdagi pul mablag'lari esa yil boshida 2 mlrd so'mdan yil ohiriga borib 113 mln so'm (yoki 5,5 %)ga o'sib 2,1 mlrd so'mni tashqil qilgan. Bankning boshqa banklarda hisobvaraqlaridagi pul mablag'lari yil boshidagi 593 mln so'mdan yil ohiriga borib umuman o'zgarmagan, demak bu ikki holatda bo'lishi mumkin, birinchidan bankga yil davomida boshqa banklar likvidligi va to'lovga qodirligi pastligi sababli mablag'larni qaytara olmagan, yoki ikkinchidan bank boshqa banklar bilan operatsiyalari natijasida pul mablag'lari teng holatdi bo'lib qolgan.

Davlat obligatsiyalari ham yil boshidan yil ohiriga qadar o'zgarmagan. 30 kunda qaytarilish kerak bo'lgan kreditlar yil boshida 2.5 mlrd so'm bo'lib yil ohirida 2.9 mlrd bo'lgan, bunda o'sish 400 mln so'm yoki 15.5 %ni tashqil qiladi. Demak bank bir oy muddat ichida daromadi oshishini kutmoqda. 30-kun ichida

qaytarilishi kerak bo'lgan lizinglar yil boshida yo'q bo'lgan, yil oxiriga kelib esa 30 mln so'mni tashqil qilgan, bu ikki holatda bo'lishi mumkin, bankning lizing muddatlari yil oxiriga kelib tugashi kerak yoki ikkinchidan bank aktivlar portfelini diversifikatsiya qilish jarayonida lizing operatsiyalarini ko'paytirgan buning natijasida yil oxiriga kelib ham lizing operatsiyalari oshgan ham to'lov muddati kelgan.

Umumiy holda tahlil qiladigan bo'lsak, bankning yil boshidagi likvid mablag'lari tarkibining 36.9 %ini 30 kunda qaytariladigan kreditlar tashqil qilgan, keyingi o'rinlarda esa kassadagi naqd pullar va vakillik hisobvarag'idagi pullar egallagan. Ammo yil oxiriga kelib o'zgargan salbiy o'zgarish bu kassali aktivlar (asosan naqd pul) ning salmog'i kamayganidir. Lekin umumiy holda bankning likvid mablag'lari yil boshidagi 6,9 mlrd so'mdan yil oxiriga kelib 375 mln so'm (5,36 %)ga oshib 7,3 mlrd so'mni tashqil qilgan. Bunga ta'sir qilgan asosiy omillar Markaziy bankdagi pul mablag'lari va muddati 30 kun qolgan kreditlar tashqil qilgan.

Bankning joriy likvidliligini to'laqonli ravishda baholash uchun uning joriy majburiyatlariga e'tibor qaratmog'imiz lozim.

2.4- jadval

«A» bankning joriy majburiyatlari

(Yil boshiga)

№	Joriy likvid aktivlar	O'tgan yil		Joriy yil		O'zgrishi	
		qoldig'i mln. so'm	Salmog'i %	qoldig'i mln. so'm	Salmog'i %	mln. so'm	Salmoqda %
1.	Talab qilib olinguncha saqlanadigan depozitlar	5300	29,4	5900	30,4	600	11,3
2.	Muddatli depozitlar	3400	18,9	3500	18,0	100	2,9
3.	Boshqa banklarning hisobraqamlari	1200	6,7	1400	7,2	200	16,7
4.	olingan qisqa muddatli kreditlar	3600	20,0	3900	20,1	300	8,3
5.	olingan uzoq muddatli kreditlar;	3700	20,6	3800	19,6	100	2,7
6.	Mijozlarning boshqa depozitlari	800	4,4	900	4,6	100	12,5
	JAMI:	18000	100	19400	100	1400	7,8

Bankning joriy majburiyatlari 2011 yil davomida 1,4 mlrd so'mga yoki 7,8 foizga o'sgan. Yuqorida keltirilgan 11 va 12 jadvallar ma'lumotlaridan foydalanilgan holda bankning joriy likvidliligini aniqlaymiz.

01.01.2011 yil holatiga bankning joriy likvidligi (699 mln. so'm / 18000 mln. so'm $\times 100 = 38,85\%$), 01.01.2011 yil holatiga (7368 mln. so'm / 19400 mln. so'm $\times 100 = 38,0\%$).

Bankning joriy likvidligi tahlil etilayotgan davrlarda Markaziy bank tomonidan qo'yilgan talab darajasida bo'lgan (talab – 30%dan kam bo'lmasligi lozim).

«Qisqa muddatli likvidlik ko'rsatkichi» bankning qaytarish muddati 30 kundan to 1 yilgacha bo'lgan depozitlar, olingan kreditlari va boshqa qarz majburiyatlariga nisbati bilan xarakterlanadi.

$$N5 = \frac{A}{D+K}$$

Bunda: **A** – 30 kundan 1 yilgacha muddatga berilgan kreditlar.

D – 30 kundan 1 yilgacha muddatga jalb qilingan mablag'lar va depozitlar.

K – Bank sarmoyasi.

Mazkur me'yorning eng yuqori o'rnatilgan miqdori 1 ga teng.

Barcha banklar joriy likvidlik me'yorlarini bajarishlari lozim, ular joriy aktivlarning (to'lov muddati 30 kungacha bo'lgan barcha likvidlik aktivlari, bank qo'yilmalarining bir marta bo'lsa ham muddati uzaytirilgan va yoki avval berilgan ssudalarni to'lash uchun, shuningdek, qaytarish muddati o'tib ketgan kreditlar istisno qilinadi) talab qilib olinguncha majburiyatlar summasi nisbatiga va ijro etish muddati 30 kungacha bo'lgan holda aniqlanadi. Ushbu ko'rsatkich 30 % dan kam bo'lmasligi kerak.

2.5- jadval

Bank likvidliligini aniqlash bo'yicha koeffitsientlar (K I):

Koeffitsientlar	Ko'rsatkichlar	Hisob-kitob formula si	O'rnatilgan optimal me'zon	Izoh
K 11 (to'la likvidlilik)	Likvid aktivlar/jami aktivlar	La/A	Min-0,20	Koeffitsient jami aktivlarda likvid aktivlar salmog'ini va jami passivlarni qancha foizini likvid aktivlar qoplay olishligini ko'rsatadi.
K 12 (Joriy likvidlilik)	Yuqori likvid aktivlar/talab qilinguncha va muddatli majburiyatlar	La/M	Min-0,30	Joriy likvidlik koeffitsienti uchun MB tomonidan o'rnatilgan majburiy me'yori ham 0,3 qilib belgilangan va u likvid aktivlar orqali majburiyatlarni qoplanishini ko'rsatadi
K 13 (lahzalik likvidlilik)	Kassadagi naqd pul mablag'lari/talab qilib olinguncha majburiyatlar	Npm/Tkom	Min-0,20	Kassadagi naqd pul mablag'lari orqali talab qilib olguncha majburiyatlarni zudlik bilan qoplanishini ko'rsatadi

Bank likvidligini tahlil qiluvchi davr (oylik, choraklik, yillik) mobaynida o'zgarishlar tendentsiyasiga ahamiyat berishi va o'zgarishlar ahamiyatini hamda xarakterini o'tgan davrlarga nisbatan baholashi, resurslar jalb qilishning o'tgan va joriy strategiyalarini baholashi, shuningdek imkoni bo'lsa, o'xshash banklar bilan taqqoslanishi lozim.

Likvidlik koeffitsientlari o'z-o'zidan likvidlikning etariligi bo'yicha aniq ma'lumot bermaydi, ularga umumiy bahoning bir qismi sifatida qarash kerak. Quyida likvidlik koeffitsientlari bo'yicha misollar keltirilgan;

Likvid aktivlar (zahiraning ortiqcha qismi, erkin ayirboshlanadigan valyuta, DQO lari, boshqa banklardagi vakillik hisobvaraqlari) / jami aktivlar;

Doimiy bo'lmagan majburiyatlar (yirik depozitlar ma'lum manbalardan olingan qarzlari) / jami aktivlar.

Likvid aktivlar / Doimiy bo'lmagan majburiyatlar.

Barcha yuqorida keltirilgan ko'rsatkichlar quyidagi ma'lumotni aks ettiradi - ushbu ko'rsatkichlarning pasayishi bankning resurslarning barqaror bo'lmagan manbalarga tayanganligi yoki bank portfeldagi yuqori likvidli aktivlar ulushining kamayganligini anglatadi.

Kreditlar/Depozitlar - depozitlar, ayniqsa, mayda omonatchilarga tegishli qismi odatda resurslarning barqaror manbaidir. Ko'rsatkichning juda yuqori qiymati (80 foizdan ortiq) va / yoki o'sishi dastlabki muammolar bankdan chiqib ketadigan resurslar (banklararo bozorlardan olingan qisqa muddatli qarzlari) manbaalariga bo'lgan talabning pastligini bildiradi.

Bank rahbariyati joriy likvidlikdan tashqari o'zining likvidlik ko'rsatkichlari to'plamini ishlab chiqishi va undan foydalanishi mumkin. Mazkur ko'rsatkichlar mazmunli bo'lishi va har doim bankning moliyaviy holatini baholovchi boshqa ma'lumotlar bilan birgalikda baholanishi lozim.

Bankning to'lov qobiliyatini doimiy ravishda ta'minlashda uning kundalik likvidligini tahlil etib borish talab etiladi.

2.6-jadval

«A» bankning aktiv operatsiyalaridan olgan daromadlari tahlili

№	Daromad keltiruvchi aktivlar	O'tgan yil			Joriy yil			Farqi		
		o'rtacha qoldig'i (mln.so'm)	daromad darjasi (%)	daromad miqdori (mln.so'm)	o'rtacha qoldig'i (mln.so'm)	daromad darjasi (%)	daromad miqdori (mln.so'm)	o'rtacha qoldig'i (mln.so'm)	daromad darjasi (%)	daromad miqdori (mln.so'm)
1.	Davlat obligatsiyalari	55	10	5,5	55	10	5,5	0	0	0
2.	Qimmatli qog'ozlarga qilingan obligatsiyalar	345	6	20,7	331	8	26,5	-14	2	5,78
3.	Sotib olingan debitorlik qarzlari- Faktoring	18	20	3,6	9	20	1,8	-9	0	-1,8
4.	Daromad keltiruvchi kreditlar	26860	20	5372	28461	18	5123,0	1601	-2	-249,0
5.	Lizing	1830	16	292,8	2440	16	390,4	610	0	97,6
	JAMI:	29108	X	5694,6	31296	X	5547,16	2188	X	-147,44

O'rganilayotgan davrda bankning Davlat obligatsiyalariga kiritgan mablag'laridan o'rtacha 5,5 mln so'm miqdorda daromad olgan, yil oxiriga ham bu qiymat o'zgarmay qolgan. Yil boshida qimmatli qog'ozlarga yo'naltirilgan mablag'lardan 21,12 mln so'm miqdorida daromad olgan bo'lsa, bank yil oxiriga borib, qimmatli qog'ozlarga yo'naltirilgan mablag'larning yil boshidagi qoldig'i yil oxiridagi qoldig'iga nisbatan kamaygan bo'lsa hamki, daromadlilik darajasi 2 foizga oshganligi samarasida 25,6 mln so'm daromad oldi. Sotib olingan debitorlik qarzlari bo'yicha esa daromad yil oxiriga borib olinmagan, bunda faktoring operatsiyalarini yil davomida qilinmaganligi sabab. Daromad keltiruvchi kreditlarning yil boshiga daromadlilik darajasi 20 % bo'lib 5758,6 mln so'm daromad olib kelgan, biroq yil oxiriga borib daromadlilik darajasining 2%ga kamaygani hamda berilgan kreditlar miqdorining keskin tushishi natijasida ham kreditdan olingan daromadlilik 663 mln so'mga kamayib 457,6 mln so'mni tashqil qilgan. Lizing operatsiyalari esa aksincha yil boshida qilingan lizing operatsiyalari natijasida 323,4 mln so'm daromadlilik bo'lsa, yil oxiriga borib bu qiymat 457,6 mln so'mni tashqil qilgan, bu holatda lizingni yil boshidagi daromadlilik darajasi 16 % yil oxiriga borib ham o'zgarmagan, lekin lizingning miqdori 839 mln so'mni tashqil qilgan.

Bankning yil davomida daromad keltiruvchi aktivlarining daromadlilik darajasini tahlili jarayonida yil boshida eng ko'p daromad keltirgan bu faktoring hamda kredit operatsiyalari bo'lgan. Yil oxiriga borib esa kredit operatsiyalarining daromadlilik darajasi kamaygan, bu berilgan kreditlar tarkibida shubhali kreditlarning salmog'i ko'payib ketganidan bo'lishi mumkin. Lizing operatsiyalarining daromadlilik darajasi o'zgarmagan bo'lsa ham lekin, yil oxiriga qoldig'ining ko'pligi sababli daromad keltirgan mablag'lar qiymati ortgan.

2.5. Bank aktivlaridan samarali foydalanishning tahlili.

Banklari mavjud aktivlaridan samarali foydalanishlari lozim. Bank aktivlari turli tuman bo'lib, ular har xil faoliyatda ishtirok etadilar. Lekin barcha aktivlarning foydalanishini umumiy ko'rsatkichlar bilan ifodalash mumkin. Tahlildan barcha aktivlarning foydalanishidan tashqari, banklar faoliyatida bir xil foydalanishda bo'lgan aktivlar guruhini alohida o'rganish lozim. Masalan, asosiy vositalardan, kreditga berilgan mablag'lardan, qimmatbaho qog'ozlarga qo'yilgan mablag'lardan qanday foydalanilmoqda.

Bank barcha aktivlarining samarali foydalanishini ifodalovchi umumiy ko'rsatkichlarga: aktivlarning natijaviyligi (A_n), aktivlarning daromadlilik (A_d), aktivlarning tejamkorligi (A_t) va aktivlarning foydaliligi (A_f) ko'rsatkichlarini kiritish mumkin.

Bank aktivlarining natijaviyligi (A_n) deganda, bank faoliyatining asosiysi bo'lgan kredit aylanmasini aktivlarining o'rtacha summasiga nisbati tushuniladi. Bu ko'rsatkich banki mavjud aktivlaridan foydalanib, hisobot davrida (oy, kvartal, yil) ularning har bir so'miga necha so'mlik kredit aylanmasiga erishdi degan savolga javob beradi.

$$A_n = \frac{\text{Кредит айланиши}}{\text{активлар ўртача суммаси}};$$

Bank kredit aylanmasi deganda tahlil qilinayotgan davrda (chorak, 6 oy, 9 oy, bir yil va hokazo) mijozlarga kredit berib, qaytarib olingan summa tushuniladi.

Masalan, bank hisobot yilida 126,0 mlrd so'm kredit berib, qaytarib olgan, aktivlarining o'rtacha summasi esa 41,0 mlrd so'm. Bank barcha aktivlarining natijaviyligi

$$A_n = \frac{126.0}{41.0} = 3,07 \text{ bo'lgan.}$$

Bank aktivlarining daromadliligi bank kredit va boshqa operatsiyalaridan olingan barcha daromad summalarini ya'ni hisobot davrida olingan barcha daromad summalarini aktivlarining o'rtacha summasiga bo'lib topiladi.

$$A_d = \frac{\text{барча даромадлар суммаси}}{\text{активлар ўртача суммаси}};$$

Bank aktivlari tejamkorligi (A_t) deganda, bank mavjud aktivlardan foydalanish uchun, ularning har bir so'miga qancha xarajat qilayotgan degan savolga javob beradi. Bu ko'rsatkich A_t bankning tahlil qilinayotgan davridagi xarajatlarni summasini aktivlar o'rtacha summasiga bo'lib topiladi.

$$A_t = \frac{\text{харажатлар суммаси}}{\text{активлар ўртача суммаси}};$$

Aktivlarning foydaliligi (A_f) ko'rsatkichi bank foydasini aktivlarning o'rtacha summasiga bo'lib topiladi va bank aktivlaridan foydalanib ularning har bir so'miga, qancha foyda olayapti degan savolga javob beradi.

$$A_f = \frac{\text{соо..фойда суммаси}}{\text{активлар ўртача суммаси}}$$

3-bob. Bank kapitalining tahlili

3.1. Tijorat banklari kapitalining mohiyati.

3.2. Bankning o'z mablag'lari (kapitali) tahlili

Xalqaro bank amaliyoti tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, bozor munosabatlari sharoitida tijorat banklari kapitalining samaradorligini va uning etarliligini ta'minlamasdan turib, banklarning to'lov qobiliyatini mustahkamlash va aholining bank tizimiga bo'lgan ishonchini qozonish mushkul vazifalardan biri hisoblanadi. Ma'lumki, bank kapitalining mavjudligi bankni tashkil topishi va faoliyat ko'rsatishi uchun eng asosiy zaruriyatdan biridir.

Aytish joizki, Amerika Qo'shma Shtatlarida ipotekali kreditlash tizimida ro'y bergan tanglik holatidan boshlangan, bugungi kunda butun dunyoni qamrab olgan jahon moliyaviy inqirozi natijasida yirik banklar va moliyaviy tuzilmalarning likvidlik va to'lov qobiliyati zaiflashib borayotgan bir paytda, banklarning to'lov qobiliyatini mustahkamlashda bank kapitali va uning etarlilik darajasi birlamchi zaruriy omil bo'lib hisoblanadi.

Iqtisodiy islohotlar va bozor munosabatlarining samaradorligini ta'minlashda tijorat banklari kapitalini shakllantirish va uning muvofiqligini ta'minlashga erishish muhim o'rin tutadi.

Xalqaro bank amaliyotida bank kapitali va uning etarliligini ta'minlash masalasiga to'xtalishdan oldin bank kapitalining iqtisodiy mohiyati to'g'risida to'xtalib o'tish joiz.

Bank kapitali murakkab kategoriya sifatida «bank ishi»da muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, u bank faoliyatining boshlang'ich moliyaviy asosi va keyinchalik uning rivojlanishi, barqarorligi hamda xavfsizligini ta'minlovchi manba bo'lib hisoblanadi.

Qisqa qilib aytganda, tijorat banki kapitali – bu bank faoliyatini moliyalashtirishning barqaror manbasi bo'lib, bankning operatsion jarayonida kutilmaganda yuzaga keladigan zararlarni qoplash imkonini beruvchi o'ziga xos himoya vositasidir.

Bank kapitalining iqtisodiy mazmuni yanada to'liqroq u bajaradigan funktsiyalarda namoyon bo'ladi.

Bank kapitalining quyidagi ikkita funktsiyasini ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Himoya funktsiyasi. Bank omonatchilari manfaatlarini himoya qilish bank kapitalining asosiy funktsiyasi bo'lib xizmat qiladi. Chunki bank aktivlarining asosiy qismi omonatchilar hisobiga shakllantiriladi.

Himoya funktsiyasi zarar ko'rish xavfi tug'ilganda aktiv rezervlar shakllantirish yo'li orqali bankning to'lov qobiliyatini saqlab qolish, agarda bank tugatilganda omonatchilarga kompensatsiya to'lash imkoniyatini beradi. Bu esa, o'z navbatida, bankning keyingi faoliyatiga keng yo'l ochib beradi.

Kapital o'ziga xos himoya yostig'i rolini o'ynab, yirik ko'zda tutilmagan xarajatlar sharoitida bank operatsiyalarini davom ettirish imkoniyatini beradi. Bank kapitalining mavjudligi uning ishonchliligi va likvidligining birinchi shartidir.

2. Bank kapitali tartibga soluvchi funktsiyani ham bajaradi. Bank kapitalini tartibga soluvchi funktsiyasi bankning ssuda va investitsion operatsiyalarini chegaralashni nazarda tutadi.

Bank kapitali yuqorida keltirilgan vazifalarni bajarishi uchun quyidagi uchta xususiyatga ega bo'lishi lozim:

U uzoq muddatli bo'lishi zarur (doimiy).

Tijorat banklarining kapitali uzoq muddatli bo'lishi zarur deganda, asosiy e'tibor kapital egasining ushbu mablag'ni istalgan paytda talab qilish imkoniyatining chegaralanganligi nazarda tutilmoqda. Agar bank aktsiyadori istalgan paytda bank kapitalini shakllantirish uchun yo'naltirilgan mablag'ni to'liq yoki qisman qaytarib olsa, bank iqtisodiy jihatdan tang ahvolga tushib qolishi tabiiy.

O'zbekiston Respublikasining 1996 yil 25 aprelda qabul qilingan "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonunida "Bank muassislari bank aktsiyadorlari tarkibidan u ro'yxatga olingan kundan boshlab bir yil mobaynida chiqib ketish huquqiga ega emaslar", deya qayd etilgan.

Demak, tijorat banklari ustav kapitaliga qo'yilgan mablag'larni bir yil davomida erkin ishlatish huquqiga ega.

Bank kapitali majburiy to'lovlarga tobe bo'lmasligi kerak.

Tijorat banklari kapitalining majburiy to'lovlardan ozodligi bankning barqaror faoliyat yuritishiga keng imkoniyat yaratadi. Aksincha, bank kapitali soliq, penya va boshqa to'lovlar, shuningdek, bankning majburiyatlari bo'yicha tobe bo'lsa, uning iqtisodiy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi va kapital doimo iqtisodiy jihatdan xavf ostida bo'ladi. Mazkur holat banklarga o'z nomidan moliya bozorlarida operatsiyalarni amalga oshirishda, omonatchilar va investorlarni bankka jalb qilishda hamda aholining ishonchini ta'minlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Bank kapitali omonatchilar va kreditorlarning huquqiy manfaatidan mustaqil bo'lishi lozim.

Tijorat banklari moliyaviy vositachi sifatida omonatchilar va kreditorlardan juda katta miqdorda mablag'larni jalb etadi. Bank kapitali jalb qilingan mablag'larni qaytarish bilan bog'liq bo'lgan holatlar bo'yicha omonatchilar va kreditorlarning manfaatiga bevosita bog'liq bo'lmasligi zarur. Ya'ni omonatchilar va kreditorlarning bank kapitaliga nisbatan hech qanday qonuniy yoki bilvosita da'volari mavjud bo'lmasligi zarur.

Tijorat banklari kapitali tarkibini oqilona shakllantirilishi bank kapitalining mustahkamligiga va uning etarligiga ijobiy ta'sir qiladi.

Bugungi kunda dunyoning ko'pchilik mamlakatlarida tijorat banklari kapitalining tarkibini shakllantirishda xalqaro Bazel qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan standartlardan asos sifatida foydalanilmoqda.

Xalqaro Bazel qo'mitasining standartlariga asosan bankning jami kapitali asosiy va qo'shimcha kapitalga ajratiladi. Ushbu standartlar birinchi marta 1988 yilda ishlab chiqilib, amaliyotga 1993 yildan boshlab joriy etilgan.

Bazel standartlariga ko'ra asosiy kapital quyidagi elementlardan tashkil topadi:

1. Ustav kapitalining to'langan qismi (oddiy aktsiyalar qiymati);
2. Muddatsiz nokumulyativ imtiyozli aktsiyalar;
3. Emission daromad;
4. Sof foyda hisobidan shakllantirilgan zahira summolari;
5. O'tgan yillarning taqsimlanmagan foydasi.

Shunisi e'tiborga molikki, xorijiy bank amaliyotida banklarda audit tekshiruvi o'tkazilib, audit xulosasi tasdiqlangunga qadar joriy yilning foydasi asosiy kapital tarkibiga kiritiladi. Audit xulosasidan keyin esa faqat taqsimlanmagan foyda kiritiladi.

Xalqaro Bazel standartlari bo'yicha banklarning qo'shimcha kapitali tarkibiga quyidagi asosiy elementlar kiritiladi:

1. Kreditlardan ko'riladigan zararlarni qoplashga mo'ljallangan zahiraning riskka tortilgan aktivlar miqdorining 1,25 foizidan oshib ketmaydigan qismi;

2. Qayta baholash zahirasi. Bunda bankka tegishli bino va inshootlar hamda erting qiymatini qayta baholash natijasida yuzaga keladigan zaxira miqdori tushuniladi;
3. Subordinatsiyalashgan qarz majburiyatlari.
4. Konsolidatsiyalashgan sho''ba korxonalarini tashkil etish maqsadiga yo'naltirilgan qo'yilmalar.

Bazel andozalari bo'yicha konsolidatsiyalashgan sho'ba korxonalari deganda bank qoshida tashkil etilgan, mustaqil balansga ega bo'lmagan kredit muassasalari (lizing, faktoring, trast, forfeyting kompaniyalari) ko'zda tutiladi.

Respublikamiz tijorat banklarining kapital tarkibi Markaziy bankning 1998 yil 2 noyabrda tasdiqlangan 420-sonli «Tijorat banklari kapitalining etarligiga qo'yiladigan talablar to'g'risida»gi Nizomida quyidagicha keltirilgan:

I - darajali kapital quyidagilardan iborat:

- a) to'liq to'langan va muomalaga chiqarilgan oddiy aksiyalar,
- b) nokumulyativ muddatsiz imtiyozli aksiyalar. Bu aksiyalar:
 - ✓ muayyan sotib olish sanasi va shartlariga ega emas;
 - ✓ egasining hoxishiga ko'ra sotib olinishi mumkin emas;
 - ✓ bank aksiyadorlari umumiy yig'ilishi qaroriga muvofiq ularga doir dividendlar to'lanmasligi mumkin;
 - ✓ ular bo'yicha o'tgan davrdagi olinmagan (nokumulyativ) dividendlar to'lanmaydi;
- c) qo'shimcha kapital (kapitalning ortiqcha qismi) — oddiy va imtiyozli aksiyalar bozor narxining ularning nominal qiymatidan oshib ketishi;
- d) taqsimlanmagan foyda:
 - ✓ kapital zaxiralar;
 - ✓ avvalgi yillar taqsimlanmagan foydasi;
 - ✓ joriy yil zararlari.
- e) ozchilik aktsiya egalarining birlashgan korxonalar aksiyadorlik hisobvaraqlaridagi ulushi. Bu ulush sho''ba korxonalari hisobvaraqlari bank moliyaviy hisobotlarida umumlashtirilganda va bank ulushi bunday korxonalar kapitalining 100 foizdan kam qismini tashkil qilganda vujudga keladi.
- f) bankning ustav kapitalidagi valyuta qismiga teng bo'lgan valyuta aktivlarini qayta baholanish hisobiga tashkil etilgan devalvatsiya zahirasi.

II - darajali kapital tarkibi esa quyidagilardan iborat:

- a) joriy yildagi sof foyda;
- b) riskni hisobga olgan holda aktivlar summasining 1,25 foizi va hisob-kitoblardan so'ng I darajali 100 foizli kapitaldan oshmagan miqdordagi umumiy zahira;
- c) hisob-kitoblardan so'ng I darajali 100 foizli kapitaldan oshmagan miqdorda aralash turdagi majburiyatlar I darajali kapitalga kiritilmagan aralash turdagi majburiyatlar, jumladan, imtiyozli aksiyalar agarda ular quyidagi shartlarga javob bersalar, II darajali kapitalga kiritilishi mumkin:
 - ✓ to'liq to'langan bo'lishi kerak;
 - ✓ garov bilan ta'minlanmagan;

- ✓ bank tugatilganda ularga doir talablar bank depozitorlari talablari qondirilganidan so'ng qondirilishi;
- ✓ aktsiya egasining tashabbusi bilan va oldindan olingan Markaziy bank ruxsatisiz to'lanishi mumkin emas;
- ✓ bankning har kandy zararlarini qoplashi va bankni to'lovga qobiliyatsiz deb e'lon qilish huquqini bermasligi;
- ✓ agar bank oxirgi 3 chorak mobaynida foyda olmagan bo'lsa, emitent hohishiga ko'ra yoki oddiy va imtiyozli aktsiyalar bo'yicha dividendlar to'lash to'g'risida qaror qabul qilishda ushbu majburiyatlarga doir dividendlarni to'lash muddati kechiktirilishi mumkinligi;

a) Subordinar qarz, bu bankning qarz majburiyatlari shakli bo'lib, bank kapitalini aniqlash maqsadida hisob-kitoblardan so'ng I darajali kapitalning 50 foizidan oshmasligi kerak. II darajali kapitalga kiruvchi subordinar qarz to'lash muddati etib kelgunga qadar oxirgi 5 yil davomida yiliga 20 foizga kamayib borishi shart. II darajali kapital tarkibiga kiruvchi subordinar qarz quyidagi talablarga javob berishi lozim:

- ✓ garov ta'minotiga ega bo'lmaslik;
- ✓ bank tugatilayotganda ushbu majburiyatlar bo'yicha talablar depozitorlar talablari qondirilganidan so'ng amalga oshirilishi;
- ✓ boshlang'ich to'lov muddati 5 yildan ortiq bo'lishi lozim.

Bank kapitalining bosh maqsadi – riskni kamaytirish, «himoya devori» sifatida zararlarni qoplab, bank to'lovga qobilligini saqlash imkonini berishdir. Shu bilan birga kapital bankni likvidlik muommasidan himoya qiladi va moliyaviy resurslar bozoriga kirish imkonini ta'minlaydi.

Zero, yirik kapital bankka barqaror obro', omonatchilar ishonchini beradi. Bank kapitali mijozlarning bankka ishonchini mustahkamlaydi va kreditorlarni uning moliyaviy kuchiga ishontiradi. Bank kapitali bankning har qanday holatda mijozlarning kreditga bo'lgan talabini qondira olishiga ishontirish uchun etarlicha katta bo'lishi kerak.

Tijorat banklari kapital miqdori (Markaziy bank talabidan oshgan qismi) ularning o'zi tomonidan mustaqil belgilansada, u ko'p omillarga bog'liq:

Birinchidan, bank uchun zarur bo'lgan kapital miqdori uning mijozlari xususiyatlariga bog'liq. Ya'ni mijozlar ichida yirik kreditga muhtoj korxonalar ko'p bo'lishi bank kapitali miqdorining ko'p bo'lishini talab qiladi.

Ikkinchidan, tijorat banki kapitali miqdori uning aktiv operatsiyalariga bog'liq. Bank operatsiyalari ko'prok yuqori tavakkalchilik operatsiyalariga bog'liq bo'lsa, u holda bankning kapitali ham ko'p bo'lishi kerak.

Uchinchidan, bank kapitali miqdori Markaziy bank yuritayotgan pul - kredit siyosati va kredit resurslari bozori rivojlanishiga bog'liq bo'ladi.

Bank kapitali bankning uzoq vaqt samarali va barqaror faoliyat ko'rsatishining asosiy omili hisoblanadi. Chunki:

Birinchidan, bank kapitali "Qora kun" uchun asosiy resurs hisoblanadi, bank joriy yo'qotishlarni kapital hisobidan qoplash yo'li bilan yuzaga kelgan muammolarni hal qilish, bankni bankrotlikdan saqlab qolishi mumkin.

Ikkinchidan, bank kapital bank o'z faoliyatini keng qamrovli olib borib mablag'larni jalb qilish, resurs bazasini tashkil qilguncha uning faoliyatini asosiy manbasi hisoblanadi.

Uchinchidan, bank kapitali bank faoliyatining muhim ko'rsatkichi bo'lib, bankning obro'sini oshirib, mijozlarning bankka bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi.

To'rtinchidan, kapital bankning tashkiliy jihatdan o'sishiga, yangi xizmatlar ko'rsatishga imkon beruvchi manba shaklida namoyon bo'ladi.

Bank kapitali bankning uzoq muddatdagi kelajagini, hayotiyligini va o'sishini bir maromga keltirib turuvchi regulyator hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, bank kapitali - bu bank tijorat faoliyatining asosi bo'lib, uning mustaqilligini ta'minlaydi va moliyaviy barqarorligini kafolatlaydi hamda bank risklarining salbiy oqibatlarini engillashtiradi.

Bank kapitali bank balansining passivida joylashgan bo'lib, bank bankrot holatiga tushganda da'volarni qoplashning muhim qoplash (zahira) fondi hamda bank operatsiyalarini rivojlanishi uchun moliyalashtirish manbasi bo'lib hisoblanadi.

Bank barqarorligini ta'minlash, xavf-xatarlarli qo'yilmalarni sug'urtalash hamda aktiv va passiv operatsiyalar orasidagi chegaralarni aniqlashda bank kapitali muhim asos hisoblanadi.

Bank kapitali likvidlikning kafolatlangan manbasi bo'lib, u maksimal jalb qilish mumkin bo'lgan resurslarni aniqlaydi va kredit operatsiyalarini bajarishda maksimum qo'yish mumkin bo'lgan xatarni belgilaydi.

3.2. Bankning o'z mablag'lari (kapitali) tahlili.

Banklarining o'z mablag'lari bank balansining uchinchi bo'limida aks ettiriladi. Odatda ularni bank kapitali deb ham atashadi.

Bank kapitali tarkibi quyidagilardan iboratdir:

- Ustav kapitali;
- Qo'shilgan kapital;
- Zaxira kapitali;
- Taqsimlanmagan foyda;

Yuqoridagilarning har biri uning manbalari hisobga olingan holda bir necha elementlardan tashqil topadi (ilova-3 O'zbekiston Respublikasi Banklarida buxgalteriya hisobining hisobvaraqlari rejasining uchinchi bo'limga qarang).

Bankning ustav kapitali asosan uning oddiy va imtiyozli aktsiyalarini sotishdan kelib tushgan mablag'lardan tashqil topadi. Qo'shilgan kapital bank aktsiyalarining real va nominal qiymatlari o'rtasidagi farqlardan tashqil topadi.

Zaxira kapitali bank daromadi hisobidan turli riskli aktivlarni qoplash uchun tashqil etilgan jamg'armalar, kichik korxonalarni imtiyozli kreditlash jamg'armasi, asosiy vositalar bahosi boshlang'ich qiymatidan o'sgan qismi kabilardan tashqil topadi.

Taqsimlanmagan foyda o'tgan yilgi olingan foydaning taqsimlanmagan qismi yoki ko'rilgan zararlar hamda joriy yilning foyda yoki zarari hisobidan tashqil topadi.

Bank tizimining barqarorligini ta'minlash, bank kreditlari va omonatchilari manfaatlarini himoyalash, banklarning likvidliligi va to'lov qobiliyatlarini mustahkamlash nuqtai nazaridan, dastavval bank faoliyatini boshlash uchun Markaziy bank tomonidan bank kapitalining minimal miqdoriga talablar o'rnatilgan.

3.1-jadval

Bank ustav kapitalining minimal miqdoriga quyilgan talablar

Yillar	Banklari uchun	Chet el kapitali ishtirokida ochilayotgan banklar uchun	Xususiy banklar uchun
1 yanvar 1998	1,5 mln. AQSh dol. ekv. So'mda	5,0 mln. AQSh dol. ekv.so'mda	0,3 mln AQSh dol. ekv. so'mda
1 yanvar 1999	2,0 mln. AQSh dol. ekv. So'mda	5,0 mln. AQSh dol. ekv. so'mda	0,3 mln AQSh dol. ekv. so'mda
1 yanvar 2000	2,5 mln. AQSh dol. ekv. So'mda	5,0 mln. AQSh dol. ekv. so'mda	0,3 mln AQSh dol. ekv. so'mda
1 yanvar 2002	2,5 mln. AQSh dol. ekv. So'mda	5,0 mln. AQSh dol. ekv. so'mda	1,25 mln AQSh dol. ekv. so'mda
1 yanvar 2005	5,0 mln. AQSh dol. ekv. So'mda	5,0 mln. AQSh dol. ekv. so'mda	2,5 mln AQSh dol. ekv. so'mda
1 yanvar 2008	5,0 mln.Evro ekv. so'mda	5,0 mln.Evro ekv. so'mda	2,5 mln.Evro ekv. So'mda

Jadvalda keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, bugungi kunda Banklari va chet el kapitali ishtirokida tashqil etiladigan banklar ish boshlashlari uchun 5,0 mln. evro ekvivalentidagi so'm mablag'lariga xususiy banklar esa 2,5 mln. evro ekvivalentidagi so'm o'z mablag'lariga ega bo'lmog'i lozim.

Banklari kapitali ularning o'ziga "himoya yostiqchasi" vazifasini bajarilish bilan birga, bugungi kunda ular tomonidan uzoq muddatli investitsiyalar amalga oshirish va uzoq muddatli kreditlar ajratishning manbai bo'lib qoladi.

Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida Respublikamiz Banklarning kapitali miqdorini oshirib borishga katta e'tibor qaratilmoqda. Birgina 2009 yil davomida Hukumat dasturi doirasida 6 ta yirik banklarning ustav kapitaliga jami 460,5 mlrd so'mlik mablag'lar yo'naltirildi.

Shu jumladan;

1. O'zsanoatqurilishbankka - 64,5 mlrd so'm;
2. Mikrokreditbankka – 72,0 mlrd so'm;
3. Xalq bankiga – 50,0 mlrd so'm;
4. Agrobankka - 50,0 mlrd so'm;
5. Asaka bankka – 147,1 mlrd so'm;
6. Qishloq qurilish bankka – 76,0 mlrd.so'm.

Banklar kapitali tahlilida asosiy e'tibor kapitalning tarkibi va dinamikasi, uning barqarorligi, etarliligi va samaradorligi masalalariga qaratilmog'i zarur.

“B” Bankining kapitali tarkibi va dinamikasi²

№	Ko'rsatkichlari	O'tgan yil		Joriy yil		Joriy yil o'tgan yildagi o'zgarishi	
		qoldig'i mln. co'm	Sal-mog'i %	qoldig'i mln. co'm	Sal-mog'i %	mln. co'm	Sal-mog'da %
1.	Chiqarilgan imtiyozli aksiyalar (30315)	130	1,8	130	1,6	0	0
2.	Chiqarilgan oddiy aksiyalar (30318)	3800	51,9	4100	50,9	300	7,9
3.	Zahira fondi (30903)	1000	13,7	1200	14,9	200	20,0
4.	Kichik biznes korxonalarini imtiyozli kreditlash fondi (30904)	750	10,2	810	10,1	60	8,0
5.	Boshlang'ich qiymatga nisbatan qayta baholash qiymatining oshgan qismi (30908)	798	10,9	798	9,9	0	0,0
6.	Taqsimlanmagan foyda (31203)	607	8,3	705	8,7	98	16,1
7.	Sof foyda (31206)	234	3,2	315	3,9	81	34,6
	JAMI 30000	7319	100	8058	100	739	10,1

Tahlil qilinayotgan davrda “B” bankning kapitali 739,0 mln.so'm ya'ni 10,1 foizga o'sgan. O'sish asosan muomalaga chiqarilgan oddiy aksiyalarni sotishdan tushgan mablag'lar hisobiga amalga oshirilgan. Ular tahlil yili davomida 300,0 mln. so'mga (7,9%) oshgan. Yil davomida kapitalning o'sgan qismining 40,6 foizini aynan chiqarilgan oddiy aksiyalar tashkil etgan. Bank daromadlari hisobidan tashqil topadigan kichik biznes korxonalarini imtiyozli kreditlash fondining mablag'lari tahlil davrida 750,0 mln. so'mdan 810,0 mln. so'mga ya'ni 8,0 foizga oshgan. Bundan tashqari yana asosan bank daromadlari hisobidan tashqil etiladigan zaxira fondi mablag'lari esa 200,0 mln so'mga o'sgan Zaxira mablag'larining o'sishi bank faoliyatida muammoli kreditlar, risk darajasi yuqori bo'lgan boshqa aktivlar va valyuta devalvatsiyasi bilan bog'liq bo'lgan mummolarning mavjudligini bildiradi.

Tahlil natijalari yana shu narsani yaqqol ko'rsatmoqdagi bankda o'tgan yillardan taqsimlanmasdan qolgan foyda miqdori joriy yilning sof foydasidan 2,5 barobardan ortiq summani tashqil etadi.

Chiqarilgan imtiyozli aksiyalar va boshlang'ich qiymatga nisbatan qayta baholash qiymatining oshgan qismi tahlil davrida o'zgarmasdan qolgan. Bu o'z navbatida bank aksionerlarining umumiy yig'ilishida 2011 yilda muomalaga

² “B” банки шартли равишда олинган.

imtiyozli aksiyalar chiqarish to'g'risidagi qaror chiqarilmaganligidan va o'tgan yilda asosiy vositalar qayta baholanmaganligini bildiradi.

Bank kapitalining barqarorlik darajasi tahlil qilinganda, uning tarkibida uzoq muddatga foydalanish imkoniyati bo'lgan mablag'lar salmog'iga asosiy e'tibor qaratiladi. Chiqarilgan oddiy va imtiyozli aksiyalarni sotishdan kelib tushgan mablag'lar barqaror bo'lgan bankning o'z mablag'larini tashqil etadi. Tahlil qilinayotgan bankda 2012 yil boshida barqaror o'z mablag'lari bank kapitali tarkibida 52,5 foizni tashkil etgan. $(130 \times 4100 / 8058 \times 100)$. Ushbu ko'rsatkich o'tgan 2010 yil boshiga 53,7 foizni $(130 \times 3800 / 7313 \times 100)$ tashkil etgan. Demak, bank kapitalining barqarorlik darajasi biroz pasaygan. Bunga esa asosiy sabab bank kapitali tarkibida zaxira fondlari mablag'larining ortib borishi hisoblanadi. 2011 yil boshiga zarixa fondi bank kapitalining 13,7 foizini $(1000 / 7319 \times 100)$ tashkil etgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2012 yil boshiga kelib qariyb 20,0 foizni $(1200 / 8058 \times 100)$ tashkil etgan. Yuqorida qayd etilgani kabi bank kapitali tarkibida zaxira kapitali salmog'ining ortib borishi, bank faoliyatida yo'qotilishi mumkin bo'lgan aktivlar salmog'ining ham ortib borayotganligidan dalolat beradi.

Bank kapitali tarkibida hisobot yili sof foydasi ulushining o'tgan davrlarda olingan sof foydaning taqsimlanmagan qismidan kam bo'lishining asosiy sabablaridan biri ham hisobot yilida olingan daromaddan maxsus zaxiralar tashkil etish uchun yo'naltirilgan mablag'lar miqdorining oshib borishi bilan ham izohlanadi.

Bank kapitali tahlil etishda asosiy e'tiborlarda biri uning etarlilik darajasini kuzatishga qaratiladi. Markaziy bank tomonidan Banklari barqarorligini ta'minlash maqsadida uning kapitalining etarliligini belgilovchi normativ o'rnatilgan. Kapitalning etarliligi, umumiy kapitalning etarliligi (K_1), I-darajali kapitalning umumiy etarliligi (K_3) ko'rsatkichlar orqali hisoblanadi. Umumiy kapitalning etarliligi quyidagicha aniqlanadi.

$$K_1 = \text{kapital} / \text{A.R.}$$

Bu erda, A.R. – aktivlarning riskliligi bo'yicha hisobga olinishi. $K_1 = 0,1$ ya'ni 10 foizdan kam bo'lmasligi lozim.

I-darajali kapitalning etarliligi quyidagicha aniqlanadi.

$$K_2 = \text{I-darajali kapital} / \text{A.R.}, 0,05 \text{ dan kam bo'lmasligi lozim (5\%)}$$

Riskka tortilgan aktivlar miqdorining hisoblanishi va ular tahlili ushbu darslikning keyingi bobida batafsil ko'rib o'tiladi.

I-darajali kapitalning umumiy etarliligi quyidagicha aniqlanadi.

$K_2 = \text{I-darajali kapitalning} / \text{aktivlar-nomoddiy aktivlar} \times 0,06$ yoki 6 foizdan kam bo'lmasligi lozim.

Umumiy kapitaldan chegirmalar quyidagilardan iborat:

- birlashmagan nobank sho'ba moliya korxonalari kapitaliga investitsiyalar, jumladan, bunday korxonalar kapitalini tashqil qiluvchi ularning har qanday aksiyalari va qarz majburiyatlari;

- birlashmagan nobank nomoliyaviy korxonalar kapitaliga investitsiyalar, jumladan, bunday korxonalar kapitalini tashqil etuvchi har qanday qimmatli qog'ozlar va qarz majburiyatlari;

- birlashmagan banklar kapitalining har qanday vositalariga investitsiyalar.

Kapitalning etarliligi tahlili asosan kunlik, un kunlik, oylik, choraklik va yillik hisobotlar asosida amalga oshiriladi.

Shuning uchun ham biz “B” bank kapitali etarliligini choraklik hisobotlar asosida amalga oshirishni maqsadga muvofiq deb topdik.

3.3-jadval

«B» bank kapitalining etarliligi tahlili

№	Ko'rsatkichlar	01.01. 2011y.	01.04. 2011y.	01.07. 2011y.	01.10. 2011y.	01.01. 2012y.
1.	Bank kapitali qoldig'i (mln.so'm)	7319	7365	7570	7810	8058
2.	I-darajali kapital (mln.so'm)	5287	5325	5480	5865	5898
3.	II-darajali kapital (mln.so'm)	2032	2040	2090	2145	2160
4.	Aktivlar qoldig'i (mln. so'm)	62012	63128	63212	63220	63190
5.	Aktivlarning risklilik darajasi hisobga olingan qoldig'i (mln. so'm)	17084	19870	20510	21480	22390
6.	Nomoddiy aktivlar (mln.so'm)	162	185	185	190	195
7.	Umumiy kapitalning etarliligi (K1-koeffitsent, 0,1)	0,42	0,37	0,36	0,36	0,35
8.	I-darajali kapitalning etarliligi (K2-koeffitsenti, 0,05)	0,31	0,26	0,26	0,26	0,26
9.	I-darajali kapitalning umumiy etarliligi (K3-koeffitsenti, 0,06)	0,11	0,11	0,11	0,12	0,12

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, “B” Bankining umumiy kapitalining etarliligi 2012 yil boshida 0,35 da 2011 yil boshida 0,42 koeffitsentlar oralig'ida tebrangan 2010 yil davomida umumiy kapitalning etarlilik darajasi Markaziy bank talabidan 3,5-4,2 barobargacha ko'p bo'lgan. I-darajali kapitalning etarlilik koeffitsentlari ham yil davomida 0,26 dan 0,31 gachani tashkil etgan. Bu ko'rsatkich ham yil davomida qo'yilgan talabdan 5-6 barobar ko'p bo'lgan. Birinchi darajali kapitalning umumiy etarlilik koeffitsenti ham yil davomida talab darjasidan 2 barobar ortiq miqdorda ekanligi ko'rilmoqda.

Demak “B”-bank 2010 yil davomida talab etilganidan ko'p miqdorda o'z kapitalining tashqil etilishini ta'minlangan.

Bank kapitali tahlili jarayonida yuqorida ta'kidlib o'tganimiz kabi bank o'z mablag'laridan foydalanishi ko'rsatkichlariga e'tibor qaratmog'imiz zarur. Kapitalning samaradorligi (N) ko'rsatkichi ma'lum bir sanada olingan sof foydaning, ushbu sanadagi kapital qoldig'iga nisbatati bilan o'lchanadi. $N = \text{sof foyda} / \text{kapital hosil bo'lgan samaradorlik ko'rsatkichi}$ bir so'mlik kapitalga to'g'ri keladigan sof foyda miqdorini bildiradi.

3.4-jadval

«B» bank kapitalining samaradorlik ko'rsatkichlari

№	Ko'rsatkichlar	O'tgan yil	Joriyts yil	Farqi (+;-)
1.	Bank kapitali qoldig'i (mln.so'm)	7319	8058	739
2.	I-darajali kapital (mln.so'm)	5287	5898	611
3.	II-darajali kapital (mln.so'm)	2032	2160	128
4.	Sof foyda (mln. so'm)	234	315	81
5.	Kapitalning samaradorligi (N)	3,2	3,9	0,7
6.	I-darajali kapital samaradorligi(N1)	4,4	5,9	1,5
7.	II-darajali kapital samaradorligi(N2)	11,5	14,5	3
		0,03	0,04	0,01
		0,04	0,05	0,01
		0,12	0,15	0,03

Tahlil natijalari bank kapitali samaradorligi 2011 yilda 2010 ga nisbatan 0,7 punktga oshganligini e'tirof etmoqda. 2010 yil olingan sof foydaning bank kapitaliga nisbati 3,2 ni tashkil etgan bo'lsa, 2012 yilda bu ko'rsatkich 3,9 ni tashkil etgan.

2011 yilda har bir so'mlik kapitalga 3,2 tiyinlik sof foyda to'g'ri kelgan bo'lsa, 2012 yilda bu ko'rsatkich 3,9 tiyinni tashkil etgan. Kapital samaradorligi ko'rsatkichining o'sishiga asosiy sabab olingan sof foydaning o'sishi darajasi, kapitalning o'sishi darajasidan yuqori sur'atlarni tashkil etgan. 2012 yilda bank kapitali 2011 yilga nisbatan 10,1 foizga o'sgan bo'lsa, ushbu dvarlarda olingan sof foydaning o'sish sur'ati 34,7 foizni tashkil etgan.

Shuningdek, tahlil etilayotgan davrda birinchi va ikkinchi darajali kapitalarning samaradorlik darajasi ma'lum miqdorda oshganligi kuzatiladi.

Shunday qilib, bankning passiv operatsiyalari tahlili asosiy e'tibor ularning tarkibiy o'zgarishlari, o'sish dinamikasi va barqarorlik darajasi bilan bir qatorda, resurslar samaradorligi masalasiga ham qaratilmog'i zarurdir.

4-mavzu. Tijorat banklari majburiyatlari tahlili.

4.1. Tijorat banklari majburiyatlari tahlili.

4.2. Tijorat banklari depozitlarining tarkibi va dinamikasi tahlili

4.3. Bank majburiyatlari tahlili

4.1. Tijorat banklari majburiyatlari tahlili.

Iqtisodiyotni erkinlashtirish jarayonida tijorat banklari resurslari va ularning manbalari muhim ahamiyat kasb etadi. Tijorat banklarining resurs bazasi, makroiqtisodiy omil sifatida ularning likvidligini ta'minlashga va to'lov qobiliyatini mustahkamlashga bevosita ta'sir qiladi. Iqtisodiyotni boshqarishning markazdan turib rejalashtirish tizimida mijozlarning banklarga biriktirib qo'yilishi, banklarning esa hisob-kitob va kredit operatsiyalarini amalga oshirishda monopol huquqqa egaligi, ularning xarajat va daromadlari miqdorining yuqoridan belgilab berilganligi tufayli banklar moliyaviy resurslarni jalb qilish, bank xizmatlari hajmini kengaytirish va ularni takomillashtirib borishdan manfaatdor emas edi.

O'zbekistonda bozor mexanizmlarining tobora keng joriy etilishi sababli bank resurslarini jalb qilishni markazdan rejalashtirish sharoitida qo'llanilgan reljali usullar amalda o'zining ahamiyatini yo'qotdi. Natijada, tijorat banklarida moliyaviy jihatdan barqaror va arzon resurs bazasini yaratish masalasi asosiy vazifalardan biri bo'lib qoldi.

Tijorat banklari moliyaviy resurslarini boshqarishda asosiy e'tibor bank balansi passivdagi mablag'larning manbalariga qaratiladi. Ushbu mablag'lar ikkita yirik guruhga majburiyatlar va kapitalga bo'linadi.

Majburiyatlar - bank tomonidan jalb etilgan mablag'lar hisobidan, kapital esa bankning o'z mablag'lari hisobidan shakllanadi. Ushbu mablag'larning barqaror manbalar xisobidan shakllantirilishi tijorat banklarining samarali ishlashini va iqtisodiy jihatdan baquvvatligini ta'minlaydi.

Tijorat banklari balansi passivining asosiy ulushini majburiyatlar tashkil etib, ular 85-90 foizdan iborat bo'ladi. Majburiyatlarni muddati va vujudga kelish manbasiga qarab barqaror va nobarqaror, ular uchun to'lanadigan xarajatlar qiymatidan kelib chiqib, arzon va qimmat mablag'larga ajratish mumkin.

Tijorat banklarining ikkinchi yirik mablag'lari manbasini ularning kapitali tashkil etadi. Bank kapitali tarkibida ustav kapitalining tashkil topishi va barqarorligi jihatidan muhim moliyaviy manba bo'lib hisoblanadi. Bank kapitalini boshqarishda asosiy e'tibor ularning barqaror moliyaviy mablag'lar hisobidan shakllanishiga va etarililigiga qaratiladi.

Xalqaro bank amaliyotida passiv operatsiyalarning quyidagi to'rtta shaklidan keng foydalaniladi:

- a) banklarning foydasidan fondlarni shakllantirish va ularni ko'paytirishga ajratmalar;
- b) depozit operatsiyalar;
- v) yuridik shaxslardan olingan kredit resurslar;

g) qimmatli qog'ozlar, pul biletlar va tangalarni muomalaga chiqarish (emissiya).

a) banklarning foydasidan fondlarni shakllantirish va ularni ko'paytirishga ajratmalar.

Tijorat banklarning foydasidan ustav kapitaliga, zaxira fondiga, imtiyozli kreditlash fondiga, moddiy rag'batlantirish fondi va boshqa fondlarga ajratmalar amalga oshiriladi. Banklarning ushbu fondlariga ajrag'malarning miqdori va muddati bank aktsiyadorlari umumiy yig'ilishining qaroriga asosan, belgilanadi.

Bankning fondlari ichida asosiy o'rinni ustav kapitali egallaydi. Tijorat banklarining ustav kapitali bank asosiy kapitali tarkibidagi maxsus zaxiralar, taqsimlanmagan foyda va emission daromadlarga Qaraganda muddati va manbai jihatidan barqaror hisoblanadi. Tijorat banklari ustav kapitalining minimal miqdori bankning dastlabki faoliyatini boshlagan davridayoq shakllantiriladi.

Tijorat banklari kapitalining minimal miqdori bank aktiv operatsiyalari hajmining ortishi va iqtisodiyotda yuz berayotgan inflyatsiyaning salbiy ta'siri tufayli oshib boradi. Xalqaro bank amaliyotida tijorat banklari kapitalining etarliligini hisoblashda har xil metodikalaridan foydalanadi. Bank kapitali etarliligining u yoki bu metodika bilan hisoblanishi uning etarliligiga qo'yilgan talablarning bajarilishi jihatidan har xil natijalarni beradi.

b) Depozit operatsiyalar. Depozit operatsiyalar - banklarning depozitorlar bilan tuzgan shartnomalari asosida depozit maqsadlariga ko'ra muayyan muddatga jalb etish hamda saqlashga doyr operatsiyalardir³.

Yaqin kunlarga, banklar tomonidan depozit operatsiyalariga etarli ravishda e'tibor qaratilmas edi. Buning asosiy sabablari:

- ❖ birinchidan, bank xizmatlariga bo'lgan ehtiyojning taklifdan birmuncha yuqoriligi;
- ❖ ikkinchidan, inflyatsiya darajasining nisbatan balandligi;
- ❖ ikkinchidan, arzon moliyaviy resurslarning mavjudligidir.

Ushbu holat tijorat banklarining moliyaviy resurslarga bo'lgan ehtiyojini ortiqcha qiyinchiliklarsiz qondirish bilan birga, ularga etarli miqdorda o'z foydasini shakllantirish imkoniyatini ham berdi. Ammo aholining banklarga omonatlar qo'yish istagining pasayib ketganligi, pul mablag'larini kredit muassasalari tizimidan tashqarida aylanishini kamaytirish lozimligi, keyingi yillarda inflyatsiya darajasining pasayishi, Markaziy bankning qayta moliyalash stavkalarining muntazam ravishda kamayib borishi tijorat banklaridan depozit operatsiyalarning amaliy ahamiyatini oshirishni talab etmoqda.

Tijorat banklarining jalb qilgan mablag'larining asosiy qismini depozitlar tashkil etadi. Depozitlar omonatchilar tomonidan qo'yilgan yoki operatsiyalar jarayonida bank hisobvarag'ida ma'lum vaqtgacha saqlanadigan mablag'lar hisobidan shakllantiriladi. Bank amaliyotida qo'llanilayotgan depozitlar va umuman, depozitlar haqida iqtisodiy adabiyotlarda yagona yondashuv mavjud emas. Xalqaro bank amaliyotida depozitlar deyilganda moliya-kredit yoki bank

³ Ўзбекистон Республикаси банк тизимида бухгалтерия: ҳисобини юритишга оид қоунчилик ҳужжатлари тўплами –Т.: «Ўзбекистон» 2003. 86-бет

muassasalariga saqlash uchun berilgan qimmatli qog'ozlar yoki pul mablag'lari tushuniladi⁴.

Rossiyalik iqtisodchi olim L.S.Padalkinaning fikricha depozit tarkibiga faqat muddatsiz depozitlar kiradi*.

E.M.Rode depozitlar o'z ichiga, jamg'arma sertifikatlardan tashqari - barcha muddatli va muddatsiz omonatlarni oladi², deb ta'kidlaydi.

Depozit mijozlarning bankka vaqtincha foydalanish uchun bergan mablag'lari bo'yicha bank va mijoz o'rtasida vujudga keladigan munosabatlarni aks ettiradi.

Depozitlarning guruhlanishi bo'yicha me'yoriy hujjatlar va iqtisodiy adabiyotlarda yagona yondashuv mavjud emas. Ayrim manbalarda ular asosan, uchta guruhga ajratilsa, ba'zi adabiyotlarda turtta guruhga ajralishi ta'kidlanadi, Markaziy bankning depozitlar to'g'risidagi nizomida esa beshta guruhga bo'lingan.

Bizning nazarimizda, banklarning depozit operatsiyalarini iqtisodiy mazmuni va muddatiga qarab to'rtta guruhga ajratish maqsadga muvofiq. Ushbu guruhga talab qilib olinguncha saqlanadigan hisobvaraqlardagi depozitlar, muddatli depozitlar, jamg'arma depozit (sertifikat)lar va boshqa depozitlar kiradi.

Depozit mablag'larni moliyaviy jihatdan nisbatan barqaror va nobarqaror mablag'larga hamda to'lovliligi jihatidan nisbatan qimmat va nisbatan arzon depozit mablag'larga ajratish maqsadga muvofiq.

Moliyaviy jihatdan barqaror mablag'lar tijorat banklarining asosiy foyda manbasini tashkil etish bilan birga, ularni kutilmaganda vujudga keladigan zararlardan himoya qilish imkoniyatini ham beradi. Ushbu mablag'larga, yuqorida ta'kidlaganimizdek, banklarning ustav kapitalini, joriy yil va o'tgan yillarning taqsimlanmagan foydasini, joriy yilning sof foydasi hamda muddatli va jamg'arma (sertifikat) depozitlarini kiritishimiz mumkin. Muddatli va jamg'arma (sertifikat) depozitlar banklar uchun muddati jihatidan ham barqaror moliyaviy manba hisoblanadi. Zero banklar, ushbu mablag'larni likvidsizlikka tushib qolish muammosini o'ylamasdan ma'lum muddatga kredit resurslari sifatida ishlatish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Moliyaviy jihatdan nobarqaror mablag'lar turkumiga tijorat banklarining asosiy kapitali tarkibidagi devalvatsiya zaxirasini kiritishimiz lozim. Chunki ushbu mablag'lar milliy valyutaning kursi xorijiy valyutaga nisbatan o'zgarishi natijasida vujudga kelib, bankning real mablag'larini ko'paytirmaydi. Shuningdek, tijorat banklari mazkur zaxiradan resurs sifatida foydalanish imkoniyatiga ega emas.

Tijorat banklari resurslarining muddati jihatidan nobarqaror mablag'lari qatoriga talab qilib olinguncha saqlanadigan depozit hisobvaraqlardagi mablag'larni kiritishimiz mumkin. Banklar mazkur turkumga kiruvchi mablag'lardan kredit resursi sifatida foydalanganda ularning likvidsizlik holatiga tushib qolish ehtimoli yuqori bo'ladi. Chunki mijoz ushbu hisobvaraqlardagi mablag'larni bank kutmagan paytda qisman yoki to'lig'icha ko'chirish haqida bankka topshiriq berishi yoki naqd pul shaklda berishni talab qilish huquqiga ega.

⁴ Мицек С. А. «Экономика финансовых институтов» Екатеринбург. 1996 с. 42

Shu jihatdan, ushbu hisobvaraqlarda saqlanadigan mablag'lar muddat jihatidan nisbatan nobarqaror resurslar turkumiga kiritiladi. Bank tomonidan mazkur mablag'lar kredit resurslari sifatida ishlatilishi uni kutilmagan paytda likvidsizlik holatiga olib kelishiga sabab bo'ladi.

Mablag'larni tashkil topish manbalari jihatidan qimmatli yoki arzon mablag'lar guruhiga ajratish mumkin. Bu erda asosiy e'tibor depozit operatsiyalari natijasida vujudga keladigan mablag'larga qaratilib, yuqorida qayd etilgan nisbatan barqaror mablag'lar tijorat banklari uchun qimmat resurs manbalarini tashkil etadi. arzon resurs mablag'lari turkumiga esa o'z-o'zidan aniqki nisbatan nobarqaror mablag'lar kiradi.

Tijorat banklarining talab qilib olinguncha saqlanadigan hisobvaraqlardagi depozitlarga korxona, tashkilot, muassasa va boshqa xo'jalik yurituvchi subektlarning hisob-kitob va joriy hisobvaraqlarida saqlanadigan pul mablag'lari kiradi. Talab qilib olinguncha saqlanadigan hisobvaraqlardagi depozitlarga bank nisbatan kichik miqdorda, ayrim hollarda esa umuman foiz to'lovlarini to'lamaydi. Xalqaro bank amaliyotida ushbu depozit transaksion va chekli (chekoviy) depozit deb ham yuritiladi.

Muddatli depozitlarga qo'yiladigan mablag'larni qaytarib olish muddati oldindan kelishiladi. Ushbu depozit turining nomidan ham ma'lumki, depozit mablag'lar nisbatan uzoqroq muddatga qo'yilib ularning muddati kamida bir oyni tashkil etishi lozim. O'z navbatida banklar, ushbu depozit turi bo'yicha nisbatan yuqori foiz to'lovlarini to'laydi. Bank mazkur depozitga muddati tugaguncha saqlash uchun va oldindan ogohlantirish yo'li bilan muddati tugamasdan qaytarib berish haqida omonatchi bilan depozit shartnomasini tuzishi mumkin. Birinchi holatdagi depozit turida, bank depozit shartnomasida kelishilgan muddat tugaguncha omonatchining mablag'idan erkin foydalanish huquqiga ega bo'ladi. Muddati tugagandan keyin omonatchi tomonidan ushbu mablag' talab qilib olinmasa, kelgusida ushbu hisobvaraqa talab qilib olinguncha saqlanadigan depozit hisobvaraqa tarzida ishlaydi. Odatda, ushbu depozitlar bo'yicha muddatlar har-xil bo'lib, mablag'lar qancha ko'p saqlansa, ularning foiz to'lovlari shunchalik yuqori bo'ladi. Albatta, bu erda pul bozoridagi resurslarning taklifi, Markaziy bankning qayta moliyalashtirish hisob stavkasi miqdori asosiy rol o'ynaydi. Shunga asosan, tijorat banklari depozit siyosatini o'rnatadi.

Muddatli depozitlar oldindan ogohlantirish asosida muddatidan oldin bankdan qaytarib olinishi ham mumkin. Bunda bank mijozga depozit mablag'ini oldindan qaytarib olganligi uchun jarima tarzida shartnomada kelishilgan foiz to'lovlarini to'lamaslik huquqiga ega bo'ladi.

Jismoniy shaxslar o'rtasida omonatlarning eng rivojlangan turi bu jamg'arma depozitlar hisoblanadi. Jamg'armaning ushbu turida bank omonatchiga uning mablag'ining harakati, qoldig'i va unga hisoblangan foizlar haqidagi ma'lumotni aks etiruvchi jamg'arma daftarchasini beradi. Jamg'arma depozitlarining asosiy turi sifatida rivojlangan mamlakatlar bank amaliyotida keng qo'llanilayotgan depozit sertifikatlarini ko'rsatish mumkin.

Hozirgi kunda respublikamiz tijorat banklari amaliyotida ham depozit sertifikatlari joriy etilib bank resurslarining manbalarini shakllantirishda foydalanilmokda. Ushbu ko'rsatkich 2006 yil 1 yanvar holatiga jami 21,3 mlrd so'm yoki jami aktivlar tarkibida 0,3 foizni tashkil etgan. Depozit sertifikatlarining o'ziga xos xususiyatlaridan biri shundaki, ular bankning haqiqatda ham ma'lum miqdordagi mablag'ni bankka qo'yganligi haqida mijozga bergan yozma tasdiqnomasini anglatadi. Eng asosiysi depozit sertifikatlari garov sifatida banklar tomonidan qabul qilinadi. Depozit sertifikatlari bo'yicha foizlar miqdori depozit summasining hajmi, muddati, shuningdek, iqtisodiyotdagi inflyatsiya darajasiga bog'liq.

Boshqa depozitlar guruhiga banklarning yuqorida qayd etilgan depozitlaridan tashqari mijozlarning akkreditiv bo'yicha talab qilib olinguncha bo'lgan davrdan foizsiz depozitlar, shuningdek, amaldagi qoidalarga muvofiq turli ishonchli mablag'lar va shunga o'xshash boshqa moliyaviy operatsiyalar va majburiyatlar bo'yicha depozit hisobvaraqlarini ochishi mumkin.

Yuridik shaxslardan olingan kredit resurslar. Tijorat banklarining resurslarga bo'lgan ehtiyoji depozit operatsiyalari natijasida to'liq qondirilmayda ular mamlakat yoki xalqaro moliya bozoriga, Markaziy bankka va banklararo pul resurslari bozoriga murojaat qiladi.

Xalqaro bank amaliyotida moliya bozori va banklararo pul resurslari bozorlari orqali banklarning katta miqdorda moliyaviy resurslarni jalb etishi amaliyotda o'zining ijobiy natijasini topgan. Xalqaro bank amaliyotida tijorat banklarining resurslari tarkibida qimmatli qog'ozlarning ulushi 20-25 foizni tashkil etadi. Rossiya Federatsiyasi tijorat banklarida ushbu kursatkich 2003-2004 yillarda 10-12 foizni tashkil etgan, O'zbekiston tijorat banklarida shu davrda 0,3-1,0 foizdan iborat bo'lgan.

Tijorat banklarining qo'shimcha moliyaviy resurslarga bo'lgan ehtiyojini Markaziy bankning kredita orqali qondirishida qayta moliyalash stavkasining miqdori bevosita ta'sir etadi. Chunki Markaziy bankning qayta moliyalash stavkasi uning pul-kredit siyosatini yuritishning asosiy usullaridan biri bo'lib, uning darajasining past yoki yuqori bo'lishi muomaladagi tovar massasi va pul massasi o'rtasidagi mutanosiblikka bog'liq. Agar muomalada pul massasining miqdori tovar massasiga nisbatan mo'ljaldagidan oshadigan bo'lsa, unday holda Markaziy bank qayta moliyalash stavkasini oshirish orqali tijorat banklarining markazlashgan kredit resurslarini olishga bo'lgan manfaatini cheklab qo'yadi va aksincha.

Demak, tijorat banklari doimo ham Markaziy bankning kreditlarini olishdan iqtisodiy manfaat ko'rmaydi. Chunki Markaziy bank hisob stavkasini banklararo pul resurslari bozorining ishtirokchilari kabi resurslarni foyda olish yoki vaqtinchalik bo'sh bo'lgani uchun tijorat banklariga taklif etmaydi.

Uning tijorat banklariga kredit resurslarni taklif qilish yoki qayta moliyalash stavkasining past yoki yuqori darajada o'rnatishidan asosiy maqsad milliy valyutaning barqarorligini ta'minlashga qaratilgandir. Lekin, shuni alohida ta'kidlash lozimki, hozirgi kunda Markaziy bankning qayta moliyalash siyosati

milliy valyutaning barqarorligini oshirishdagi ahamiyati juda ham zaif bo'lib qolmoqda.

Banklararo pul resurslari bozori moliya bozorining asosiy segmentlaridan biri hisoblanib, tijorat banklariga vaqtincha bo'sh mablag'laridan samarali foydalanish va qo'shimcha moliyaviy resurslarga bo'lgan ehtiyojini zudlik bilan qondirishga imkoniyat yaratadi. Banklararo pul resurslari bozorida qisqa muddatli kredit resurslar sifatida ishtirok etayotgan mablag'lar butun bank tizimidagi mavjud bo'sh mablag'lar hajmiga ta'sir ko'rsatmaydi. Chunki tijorat banklarining vakillik hisobvaraqlaridagi mablag'lar birinchisidan ikkinchisiga o'tish orqali ularning Markaziy bankdagi vakillik hisobvarag'ining umumiy hajmi o'zgarishsiz qoladi.

4.2. Tijorat banklari depozitlarining tarkibi va dinamikasi tahlili

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining depozit siyosatining sifat darajasini tahlil qilish uning tarkibi va dinamikasini baholashni taqozo qiladi.

4.1-jadval

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari depozitlarining tarkibi va dinamikasi.

(foizda)

	Depozitlarning turlari	2010 y.	2011 y.	2012 y.	2012 yilda 2010 yilga nisbatan o'zgarishi, punkt
1	Transaksion depozitlar	55,4	50,0	47,6	-7,8
2	Muddatli depozitlar	41,4	47,4	51,5	10,1
3	Jamg'arma depozitlari	3,2	2,6	0,9	-2,3
Depozitlar-jami		100,0	100,0	100,0	X

Ma'lumotlardan ko'rinadiki, transaksion depozitlarning bank depozitlari umumiy hajmidagi salmog'ining pasayish tendentsiyasi mavjud. Tahlil qilingan davr mobaynida ularning salmog'ini 7,8 punktga pasayishi yuz berdi. Bu pasayish muddatli depozitlar salmog'ining oshishi hisobiga yuz berdi. Bu holatni ijobiy baholash lozim, chunki u bankning xorijiy valyutadagi resurs bazasini mustahkamlanayotganligidan dalolat beradi.

Ayni vaqtda, xorijiy valyutadagi depozitlarning umumiy hajmdagi o'sishi va ular salmog'ining o'sish tendentsiyasini kuzatilayotganligi ijobiy holat hisoblanadi. Bu holat, avvalo, bankning aholining vaqtinchalik bo'sh valyuta mablag'larini jalb qilish borasidagi faoliyatining yaxshilanib borishidan dalolat beradi.

Endi biz aholining muddatli omonatlarini jalb qo'ilish amaliyotini tahlil qo'lamiz.

4.2-jadval

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining depozit bazasi tarkibida jamg'arma depozitlari salmog'ining o'zgarishi.

(foizda)

Ko'rsatkichlar	2010 y	2011 y.	2012 y	2012 yilda 2010 yilga nisbatan o'zgarishi
Depozitlar jami	100,0	100,0	100,0	X
Shu jumladan: -jamg'arma depozitlari	5,6	5,6	5,8	+0,2

Jamg'arma depozitlarining asosiy qo'ismi, odatda, aholining muddatli omonatlaridan iborat bo'ladi. Ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, respublikamiz tijorat banklarining depozit bazasi tarkibida jamg'arma depozitlarning salmog'i juda kichik va u tahlil qilingan davr mobaynida sezilarsiz darajada o'zgargan. holbuki, aholining muddatli omonatlari tijorat banklari uchun muhim resurs manbai hisoblanadi. Fikrimizning isboti tariqasida bir tarixiy voqeaga murojaat qilishimiz mumkin: 80-yillarning boshida bir guruh AQSh tijorat banklarining rahbarlari FZT ga aholining muddatli omonatlari bo'yicha majburiy zahira stavkalarini pasaytirishni so'rab murojaat qildilar. Chunki, ular Yaponiya banklarining xalqaro bozorlardagi yuqori darajadagi raqobatbardoshligi-ning asosiy sababi yapon banklari resurslari tarkibida aholi omonatlarining yuqori salmoqqa ega ekanligi, deb hisoblardilar. FZT bu murojaatni to'g'ri qabul qildi va aholining muddatli omonatlariga nisbatan eng past stavka belgiladi (3%).

Endi biz mamlakatimizning ikki yirik tijorat banki misolida depozitlarning sifat ko'rsatkichlarini tahlil qilamiz.

4.3-jadval

O'zbekiston Respublikasi davlat aksionerlik-tijorat «Asaka» banki depozitlarining tarkibi va dinamikasi

(foizda)

Depozitlarning turi	2010 y.	2011 y.	2012 y.	2012 yilda 2010 yilga nisbatan o'zgarishi, punkt
1.Transaksiyon depozitlar	93,9	80,2	77,2	-16,7
2. Muddatli depozitlar	5,3	15,9	15,6	+10,3
3.Jamg'arma depozitlari	0,8	3,9	7,2	+6,4

Depozitlar-jami	100,0	100,0	100,0	X
------------------------	-------	-------	-------	---

Ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, «Asaka» bankda tahlil qilingan davr mobaynida transaksion depozitlarning depozit bazasi umumiy hajmidagi salmog'ining sezilarli darajada pasayishi yuz berdi. Bu esa ijobiy holat hisoblanadi. Chunki transaksion depozitlar salmog'ining pasayishi muddatli va jamg'arma depozitlarining salmog'ining sezilarli darajada o'sishi hisobiga yuz bergan. Mazkur holatlar, pirovard natijada, bankning resurslar bazasini mustahkamlanayotganligidan, bank depozit siyosatining samaradorligini oshirish yuzasidan sezilarli tadbirlarni amalga oshirilayotganligidan dalolat beradi. Ayniqsa, tahlil qilingan davr mobaynida jamg'arma depozitlarining depozitlar umumiy hajmidagi salmog'ini 7,2 foizga etganligi va tahlil qilingan davr mobaynida 6,4 punktga o'sganligi ijobiy holat hisoblanadi. Buning boisi shundaki, birinchidan, jamg'arma depozitlarining asosiy qismini tashkil etuvchi aholining muddatli omonatlari arzon va barqaror resurs manbai hisoblanadi; ikkinchidan, respublikamizda aholining ixtiyoridagi vaqtinchalik bo'sh pul mablag'lari inflyatsion jarayonlar uchun jiddiy manba hisoblanadi. Chunki mamlakatimizda hozirgi kunda elektron pullardan foydalanish tizimi rivojlanmaganligi sababli aholi to'lovlarining asosiy qismi naqd pullarda amalga oshiriladi. Rivojlangan industrial mamlakatlar, xususan, AQSh, Yaponiya, Germaniya, Avstriya mamlakatlarida aholi to'lovlarining asosiy qismi naqd pulsiz shaklda amalga oshiriladi. Shuning uchun ham mazkur mamlakatlar amaliyotida naqd pullar inflyatsion jarayonlar uchun manba bo'lib hisoblanmaydi.

Respublikamizning boshqa yirik banklarida ham jamg'arma depozitlariga xos bo'lgan, yuqorida qayd qilingan holatni kuzatish mumkin.

Tijorat banklari depozit siyosatining samaradorligini tavsiflovchi muhim omillardan biri depozitlarning bank passivlarining umumiy hajmidagi salmog'ining o'zgarishi hisoblanadi. Rivojlangan xorijiy davlatlar bank amaliyotida depozitlar tijorat banklari balansining passivida salmog'iga ko'ra birinchi o'rinni egallaydi. Ikkinchi o'rinda depozitsiz resurs manbalari turadi, uchinchi o'rinni esa, bank kapitali egallaydi. O'zbekiston Respublikasi bank amaliyotida esa, yirik tijorat banklari balansining passivida salmog'iga ko'ra birinchi o'rinni depozitsiz resurs manbalari, ikkinchi o'rinni bank kapitali, uchinchi o'rinni esa, depozitlar egallaydi.

Biz o'uyida «Asaka» bank depozitlarining passivlar hajmidagi salmog'ini ko'rib chiqamiz.

Ma'lumotlardan ko'rinadiki, «Asaka» bankda, tahlil qilingan davr mobaynida depozitlarning passivlarning umumiy hajmidagi salmog'i yuqori darajada pasaygan. Bu esa, albatta, salbiy holat hisoblanadi. Chunki, birinchidan, depozitsiz resurs manbalari depozitlarga nisbatan bahosi sezilarli

darajada yuqori bo'lgan resurs manbalari hisoblanadi; ikkinchidan, bank kapitali moliyalashtirishning nisbatan qimmat shakli hisoblanadi.

2010–2012 yillar mobaynida «Asaka» bankda depozitlar salmog'i ko'rsatkichining keskin pasayib ketishida banklararo kreditlar va kapital salmog'ining yuqori sur'atlarda o'sishi asosiy rolni o'ynadi. Masalan, 2010–2012 yillar mobaynida banklararo kreditlarning passivlarning umumiy hajmidagi salmog'ining o'sishi 960,9 foizni tashkil qildi. Bunday darajada yuqori o'sish bankning xorijiy banklarning va xalqaro moliya–kredit tashkilotlarining kredit liniyalarini o'zlashtirishdagi faolligi bilan izohlanadi.

4.4-jadval

O'zbekiston Respublikasi davlat aksionerlik–tijorat «Asaka» banki depozitlarining passivlar hajmidagi salmog'i

(foizda)

<i>Depozitlarning turi</i>	2010 y.	2011 y.	2012 y.	2012 yilda 2010 yilga nisbatan o'zgarishi, punkt
Passivlar-jami	100,0	100,0	100,0	X
Shu jumladan: - depozitlar	43,2	14,8	12,2	-31,0

Kapitalning o'sishi esa, tahlil o'ilingan davr mobaynida 418,3 foizni tashkil o'ildi. Tijorat banklarining kapital bazasini o'rganish natijalari shuni ko'rsatayaptiki, respublikamizdagi yirik tijorat banklarining kapitali, asosan, zahira kapitalining o'sishi hisobiga ta'minlanmoqda. Zahira kapitalining yuqori sur'atlarda o'sishi esa, o'z navbatida, devalvatsiya zahirasining o'sishi hisobiga ta'minlanmoqda.

Rivojlangan industrial davlatlar bank amaliyotida kapitalning bank passivlari umumiy hajmidagi salmog'ining o'rtacha darajasi 5–6 foizni tashkil etadi. Chunki kapital tijorat banki faoliyatini moliyalashtirishning nisbatan qimmat shakli hisoblanadi. Banklararo kreditlarning foiz stavkasi depozitlarning foiz stavkasiga nisbatan yuqori bo'lganligi sababli, ular ham tijorat banklari faoliyatini moliyalashtirishning nisbatan o'immat shakli hisoblanadi. Shuning uchun ham mazkur mamlakatlarning bank amaliyotida muddatli depozitlar va aholining muddatli omonatlarini keng ko'lamda jalb qilish amaliyotiga katta e'tibor beriladi. Bu borada, ayniqsa, Yaponiya tijorat banklarining tajribasi katta amaliy ahamiyatga egadir. Buning boisi shundaki, Yaponiya tijorat banklari balansining passivida salmog'iga ko'ra birinchi o'rinni aholining muddatli omonatlari egallaydi.

Endi biz bitiruv malakaviy ishining ikkinchi ob'ekti bo'lgan «O'zsanoatqurilishbanki» misolida depozitlarning sifat ko'rsatkichlarini, shu jumladan, ularning passivlar umumiy hajmidagi salmog'ini tahlil qilamiz.

«O'zsanoatqurilishbanki»da 2010–2012 yillar mobaynida transaksion depozitlarning umumiy hajmidagi salmog'ini sezilarli darajada pasayishi yuz berdi. Ushbu pasayish, asosan, muddatli depozitlarning umumiy hajmidagi salmog'ini yuqori sur'atlarda o'sishi hisobiga yuz berdi.

4.5-jadval

Aktionerlik-tijorat «O'zsanoatqurilishbanki» depozitlarining tarkibi va dinamikasi

(foizda)

Depozitlarning turi	2010 y.	2011 y.	2012 y.	2012 yilda 2010 yilga nisbatan o'zgarishi, punkt
1. Transaksion depozitlar	86,0	83,4	72,5	-13,5
2. Muddatli depozitlar	6,0	16,4	25,9	+19,9
3. Jamg'arma depozitlari	8,0	0,2	1,6	-6,4
Depozitlar-jami	100,0	100,0	100,0	X

Yuqorida qayd etilgan holatlar mazkur bankning resurs bazasini mustahkamlanayotganligidan dalolat beradi. Ushbu bankning mijozlari tarkibida yirik sanoat korxonalarining mavjudligi unga korporativ muddatli depozitlarni keng ko'lamda jalb qilish imkonini beradi. Rivojlangan xorijiy banklarning bank amaliyotida ham mazkur holatlarni ko'plab uchratish mumkin. Bunday holat, ayniqsa, ulgurji banklar faoliyatida yaqqol ko'zga tashlanadi. Chunki ulgurji banklar kichik korxonalar va aholiga bank xizmatlarini ko'rsatmaydi. Ular asosan yirik korporativ mijozlar bilan ishlaydi.

Tahlil natijalaridan shu narsa ko'rinadiki, tahlil qilingan davr mobaynida bankning depozit bazasi tarkibida jamg'arma depozitlarining salmog'i sezilarli darajada pasaygan. Bu esa, bankning aholining muddatli omonatlarini jalb qilish bilan bog'liq faoliyatida sezilarli kamchiliklarning mavjudligidan dalolat beradi.

Mamlakatimizdagi yirik tijorat banklarining mijozlarini sezilarli qismini to'lovga qobillik darajasining pastligi, asosan, ularning pul oqimining zaifligi bilan izohlanadi. Pul oqimining zaifligi mijozning mutlaq likvidlilik koeffitsienti orqali yaqqol namoyon bo'ladi. Mijozning pul oqimini zaifligi, o'z navbatida,

unda ortiqcha pul mablag'larini yuzaga kelmasligidan dalolat beradi. Bu esa, tijorat banklari tomonidan depozit siyosatini amaliyotga tadbiiq etishda hisobga olinadi.

Endi biz «O'zsanoatqurilishbanki» depozitlarining bank passivlari umumiy hajmidagi salmog'ini o'zgarishini baholaymiz.

4.6-jadval

O'zbekiston Respublikasi aksionerlik-tijorat «O'zsanoatqurilishbanki» depozitlarining pasivlar hajmidagi salmog'i

(foizda)

<i>Depozitlarning turi</i>	2010 y.	2011 y.	2012 y.	2012 yilda 2010 yilga nisbatan o'zgarishi, punkt
Passivlar-jami	100,0	100,0	100,0	X
Shu jumladan: - depozitlar	15,8	21,5	18,4	+2,6

Mazkur bankda, tahlil qilingan davr mobaynida, depozitlarning passivlarning umumiy hajmidagi salmog'ini 2,6 punktga oshganligi ijobiy holat hisoblanadi. Chunki depozitli manbalar boshqa resurs manbalariga nisbatan arzon va barqaror bo'lgan moliyalashtirish manbai hisoblanadi. Ushbu o'sish, asosan, muddatli depozitlar summasining yuqori sur'atlarda o'sishi hisobiga ta'minlangan. Chunonchi, 2012 yilda muddatli depozitlarning o'sishi 2010 yilga nisbatan 11,1 martani tashkil qildi.

Bankning depozitlarga muqobil bo'lgan resurs manbalarining tahlil qilingan davr mobaynida o'zgarishi quyidagicha bo'ldi: 2012 yilda banklararo kreditlar summasining 2010 yilga nisbatan o'sishi 34,8 foizni tashkil qildi. Bu esa, sezilarli darajadagi o'sish hisoblanadi.

«O'zsanoatqurilishbanki» hukumatimizning iqtisodiy siyosatini hayotga tadbiiq etishda muhim rol o'ynayotgan yirik tijorat banklaridan biri hisoblanadi. Bankning bu mavqei uning depozit-ssuda operatsiyalarining mohiyatiga bevosita ta'sir qiladi. Mazkur ta'sir bankning kreditlari hajmida hukumat tomonidan kafolatlangan kreditlarning salmog'ini yuqori ekanligida va resurslarning umumiy hajmida markazlashgan resurslarning salmog'ini yuqori ekanligida namoyon bo'ladi.

Rivojlangan xorijiy mamlakatlarning tijorat banklarining resurs bazasi hajmida markazlashgan resurslarning salmog'i juda kichik. Chunki rivojlangan xorijiy davlatlarning bank amaliyotida Markaziy bankning kreditlaridan tijorat banklarining faoliyatida doimiy moliyalashtirish manbai

sifatida foydalanilmaydi. Markaziy bankning kreditlaridan, odatda, tijorat banklarining faoliyatida yuzaga keladigan qisqa muddatli pul mablag'larining etishmasligini qoplash maqsadida foydalaniladi. Shuning uchun ham markaziy bank tomonidan tijorat banklariga beriladigan kreditlarning asosiy qismi overdraft kreditlaridan iboratdir. O'zbekiston Respublikasi bank amaliyotida esa, iqtisodiyotning ustivor tarmoqlarini kreditlash uchun zarur bo'lgan resurslar tijorat banklarida mavjud emas. Shuning uchun ham iqtisodiyotning ustivor tarmoqlariga xizmat ko'rsatayotgan mamlakatimizning yirik tijorat banklarining balansida markazlashgan kreditlarning salmog'i yuqori hisoblanadi.

Biz yuqorida yirik tijorat banklarining depozit siyosatining holatini tahlil qildik. Endi kichik xususiy tijorat banklarining depozit siyosatiga xos bo'lgan xususiyatlarni ko'rib chiqamiz.

Respublikamizning kichik xususiy banklarining asosiy qismida transaksion depozitlarning depozit bazasi hajmidagi salmog'i yuqoridir. Masalan, 2010 yilning 1 yanvar holatiga, «Alp Jamolbank»da bu ko'rsatkich 77,5 foizni, «O'ktambank»da 56,8 foizni, «Turkistonbank»da 92,8 foizni tashkil qildi.

Shunisi xarakterliki, kichik xususiy tijorat banklarida muddatli depozitlarning depozitlar umumiy hajmidagi salmog'i juda kichikligicha qolmoqda. Masalan, bu ko'rsatkichning 2010 yilning 1 yanvar holatidagi darajasi «O'ktambank»da 3,5 foizni tashkil qildi.

Kichik xususiy banklarning ayrimlarida aholining muddatli omonatlarini jalb qilish borasida sezilarli ishlar olib borilmoqda. Masalan, «Kapitalbank»da aholining muddatli omonatlarining depozitlarning umumiy hajmidagi salmog'i, 2010 yilning 1 yanvar holatiga, 63,2 foizni tashkil qildi.

Xulosa qilib aytganda, respublikamizning yirik tijorat banklarida depozit siyosatini amalga oshirish borasida sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda. Ayni vaqtda, ularning depozit siyosatini sezilarli kamchiliklardan xoli emasligi tahlil natijalaridan ko'rinib turibdi.

4.3. Bank majburiyatlari tahlili

Avvalambor shuni yana bir bor eslatib o'tishni lozim topdikki, bank resurslarini tashkil etish bilan bog'liq bo'lgan operatsiyalari - passiv operatsiyalar deyiladi.

Passiv operatsiyalar bank oborotiga chetdan mablag'lar jalb etish va o'z mablag'larini tashkil etish bilan bog'liq operatsiyalardan iboratdir. Bank resurslari uning majburiyatlari va o'zining kapitalidan tashqil topadi.

Bank faoliyatining yana bir asosiy o'ziga xos xususiyatlaridan biri shundan iboratki, uning resurslari asosan chetdan jalb etilgan majburiyatlaridan tashqil topadi.

4.7-jadval

“A” bankining chetdan jalb etilgan va o'z mablag'lari tarkibi⁵

№	Ko'rsatkichlar	O'tgan yil		Joriy yil		O'zgarishi Joriy yil o'tgan yilga nisbatan	
		Summa mln so'm	Salmo- g'i %	Summa mln so'm	Salmog'i %	Summada mln so'm	Salmoq- da %
1.	O'z mablag'lari	3910	8,8	4100	9,1	190	4,9
2.	Chetdan jalb etilgan mablag'lar	40510	91,2	41000	90,9	490	1,5
3.	JAMI:	44420	100	45100	100,0	680	

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, “A” bank passivining asosiy qismi, 40510 mln so'm ya'ni 91,2 foizi 1 yanvar 2011 yil holatiga 41000 mln so'm yoki 90,9 yanvar 2012 yil holatiga foizi chetdan jalb etilgan mablag'lar qolgan qismi esa (8,9% va 9,1%) o'z mablag'lari hisobiga tashqil etilgan. Tahlil etilayotgan davrda o'z mablag'lari 1900 mln so'm ya'ni 4,9 foizga, chetdan jalb qilingan mablag'lar esa 490,0 mln. so'm ya'ni 1,2 foizga o'sgan.

Bank majburiyatlari qoldig'i bank balansining ikkinchi bo'limida aks ettiriladi.

Bank majburiyatlari ularning o'ziga xos-xususiyatlari, manbalari va muddatlari hisobga olingan holda asosan quyidagi guruhlariga bo'linadi:

- Talab qilib olingunicha saqlanadigan depozitlar;
- Jamg'arma depozitlar;
- Muddatli depozitlar;
- Boshqa banklarning hisobraqamlari;
- Olingan qisqa muddatli kreditlar;
- Olingan uzoq muddatli kreditlar;
- Mijozlarning boshqa depozitlari.

⁵ “A”тижорат банки шартли равишда олинган.

Ushbu guruhlarga hisobvaraqlar, ularning manbalari nuqtai-nazaridan yana bir necha hisobraqamlardan tashqil topadi. (3- ilovaga qarang)

Shuning uchun ham har bir hisobvaraqlar qoldiqlari alohida tahlil etilishi lozim bo'lgan taqdirda ularning tarkibi ushbu hisobvaraqlar tarkibiga kiruvchi hisobraqamlar qoldiqlariga asoslangan holda amalga oshiriladi.

Bank majburiyatlarini tahlil etishda asosiy e'tibor ularning tarkibi, dinamikasi va barqarorlik darajasiga qaratiladi.

4.8-jadval

«A» Bankning chetdan jalb etilgan mablag'lari tarkibi va dinamikasi

№	Balans hisob varag'i	Ko'rsatkichlar	O'tgan yil		Joriy yil		O'zgarishi	
			Qoldig'i mln. so'm.	Salmog'i %	Qoldig'i mln.so'm.	Salmog'i %	Joriy yilda o'tgan yilga nisbatan	
							Miq-dori (+,-)	Sal-moqda %
1.	20200	Talab qilib olinguncha saqlanadigan depozitlar	6100	15,1	6100	14,9	-	-
2.	20400	Jamg'arma depozitlar	1140	2,8	1000	2,4	-140	-12,3
3.	20600	Muddatli depozitlar	7900	19,5	7700	18,8	200	-2,5
4.	21000	Boshqa banklarning hisobraqamlari	4400	10,5	4100	10,0	-300	-6,8
5.	21600	Olingan qisqa muddatli kreditlar	3600	8,9	3900	9,5	300	8,3
6.	22000	Olingan uzoq muddatli kreditlar	15100	37,3	14600	35,6	-500	-3,3
7.	22600 - 29800	Mijozlarning boshqa depozitlari	2270	5,5	3600	8,8	1330	58,6
		JAMI:	40510	100,0	41000	100,0	490	1,2

Yuqoridagi ma'lumotlarga qaraganda bankning talab qilib olingunicha saqlanadigan depozitlari miqdori tahlil qilinayotgan davrda o'zgarishsiz qolgan. Lekin jamg'arma depozitlari miqdori 140 mln.so'm ya'ni 12,3 foizga, muddatli depozitlar esa 200 mln so'm, ya'ni 2,5 foizga kamayib ketgan. Shu bilan birga, boshqa banklarning hisobraqamlaridagi mablag'lar 300 mln so'm 6,8 foizga va olingan uzoq muddatli kreditlar ham 500 mln so'm 3,3 foizga kamayganligi kuzatilgan. Tahlil qilinayotgan davrda mijozlarning boshqa depozitlari miqdori 1330 mln so'm ya'ni 58,6 foizga o'sgan.

Bankning jamg'arma va muddatli depozitlarining kamayib ketishi, uning depozit siyosatida kamchiliklar mavjudligini bildiradi.

Jamg'arma va muddatli depozitlar bank uchun eng barqaror resurslardan hisoblanadi. Ularning barcha depozitlar hajmida salmog'ining qisqarishi bank depozit bazasining barqarorlik darajasining pasayib borishidan dalolat beradi. Bank tomonidan jamg'arma va muddatli depozitlarni jalb etish borasida muhim chora va tadbirlar belgilanishni talab etiladi. Boshqa banklar hisobraqamlarida pul mablag'larining kamayishi, ushbu bankning boshqa banklar bilan korrespondentlik munosabatlarining qisqarib borishini bildiradi.

Olingan uzoq muddatli kreditlar salmog'ining kamayishi ularning o'z muddatlarida qaytarilganligini bildiradi. Lekin bank uning likvidligini ta'minlash, oldiga qo'ygan rejalarini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan hollarda Markaziy bank va boshqa Banklaridan uzoq muddatli kreditlarga doimo ehtiyoj sezadi.

Talab qilib olinadigan depozit mablag'larining o'zgarmasligi ko'p hollarda uning mijozlari tarkibi va ular faoliyatida sezilarli darjada rivojlanish bo'lmaganligini bildiradi. Bank o'zining mijozlari tarkibini son va sifat jihatidan yaxshilab borishiga e'tibor qaratmog'i lozim bo'ladi.

Tahlil qilinayotgan davrda bankning mijozlar boshqa depozitlari miqdorining 58,6 foizga oshganligi kuzatilgan. Uning sabablarini aniqlash uchun bank balansida 22600 - mijozlarning boshqa depozitlari, 22800 – forward, option, fyuchers, svop operatsiyalarida realizatsiya qilinmagan zararlar, 23200-kliring transaktsiyalari, 23400- hukumat hisobraqamlari daromad va boshqa tushumlari, 23600-bank tomonidan muomalaga chiqarilgan qimmatbaho qog'ozlar, 29800-boshqa majburiyatlar tarkibi o'rganilmog'i lozim bo'ladi.

Biz tahlil qilayotgan bankda mijozlarning boshqa depozitlari mablag'alarining o'sishi asosan 22618 - jismoniy shaxslar plastik kartochkalari bo'yicha majburiyat, 22600 - korporativ plastik kartochkalar bo'yicha majburiyatlar, 23218 - Moliya Vazirligi Fondidan ajratilgan maqsadli mablag'lar, 23220 - Moliya Vazirligi maxsus Fondidan olingan mablag'alar, 23222 - Moliya Vazirligining maqsadli mablag'lari hisobiga tashkil topgan . Bu holat hisobot davrida plastik kartochkalar muammosi yo'lga qo'yilganligi va bank mijozlari orasida Moliya Vazirligi qoshida tashqil etilgan qishloq xo'jaligini moliyalashtirishi fondi mablag'laridan foydalanuvchi paxta va g'alla etishtiruvchi fermer xo'jaliklarining ko'payganligini bildiradi.

Bank majburiyatlari tarkibida olingan qisqa muddatli kreditlarning o'sishi, asosan bankning joriy likvidligi holatini yaxshilashdan iboratdir.

Xulosa qilib aytganda, bank keyingi yil uchun o'zining depozit siyosatini ishlab chiqishda mijozlari tarkibini barqarorlashtirishga, jamg'arma va muddatli depozitlar jozibadorligini oshirishga hamda uzoq muddat foydalanishi mumkin bo'lgan muomalaga chiqariladigan obligatsiya va depozit sertifikatlarining jozibadorligini oshirishga e'tibor qaratilmog'i lozim.

Bank majburiyatlarini tahlil qilishda ularning tarkibi, dinamikasi va barqarorlik darajasini o'rganish bilan birga, majburiyatlar samaradorligi tahlili ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Odatda majburiyatlar samaradorligi faoliyat natijasida olingan sof foydaning majburiyatlarga nisbati bilan aniqlanadi. Iqtisodiy adabiyotlarda bu ko'rsatkich ko'p hollarda majburiyatlar rentabelligi deb ham ataladi.

Bank majburiyatlaridan daromad olish maqsadida daromad keltiruvchi aktiv operatsiyalarni amalga oshirishda foydalaniladi. Shuning uchun ham biz majburiyatlar samaradorligini olingan foizli sof foyda (foizli daromadlar-foizli xarajatlar)ning majburiyatlar summasiga nisbatini olishni maqsadga muvofiq deb topdik.

Shunday ekan, majburiyatlar samaradorligini qo'yidagi formula orqali aniqlash mumkin.

$$Sm = \text{foizli sof foyda} / \text{chetdan jalb etilgan mablag'lar} \times 100$$

4.9-jadval

«A» Bankning chetdan jalb etilgan mablag'lari samaradorligi

№	Ko'rsatkichlari	O'tgan yil	Joriy yil	O'tgan yilda joriy yilga nisbatan o'zgarishi	
				summa (mln.so'm)	Foizda %
1.	Foizli daromadlar (mln.so'm)	6880	7200	320	4,7
2.	Foizli xarajatlar (mln.so'm)	5630	5840	210	3,7
3.	Foizli sof foyda (mln.so'm)	1250	1360	110	8,8
4.	Chetdan jalb etilgan mablag'lar (mln.so'm)	40510	41000	490	1,2
5.	Chetdan jalb etilgan mablag'lar samaradorligi	3,1	3,3	0,2	6,5

Yuqoridagi jadvalda keltirilgan ma'lumotlarga asosan "A" Bank majburiyatlari samaradorligi ko'rsatkichi 2012 yilda 2011 yilga nisbatan 0,2 punktga ya'ni 6,5 foizga o'sgan. Ushbu o'sish foizli daromadlarning foizli xarajatlarga nisbatan tez sur'atlar bilan o'sishi (o'sish mos ravishda 4,7 va 3,7 foizni tashkil etgan) evaziga va majburiyatlarning o'sish darajasi ham sof foizli daromadlar (1,2 va 8,8 foiz) o'sishdan ancha kam ekanligi evaziga erishilgan.

Majburiyatlar samaradorligining o'sishi foizli daromadlar va foizli xarajatlar o'rtasidagi marjaning etarligini va jalb etilgan mablag'lar imkon darajasida daromad keltiruvchi aktiv operatsiyalarga jalb etilganligini ifodalaydi.

Bank majburiyatlari tahlili oldiga qo'yilgan aniq maqsadlarga muvofiq ko'plik, o'n kunlik, oylik, choraklik bank balansiga va hattoki bankning kun davomidagi majburiyatlari ular hisobi olib boriladigan hisobraqamlar oboroti ma'lumotlariga asoslangan ravishda amalga oshirilishi mumkin.